

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

ROZVOD A POROZVODOVÁ PÉČE MATKY O DÍTĚ

Eva Zelená

Bakalářská práce
2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra věd o výchově
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Eva ZELENÁ**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**

Název tématu: **Rozvod a porozvodová péče matky o dítě**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Teoretická část:

- rodina a rodičovství (pedagog. aspekty rodičovství, legislativní úprava rodiny a rodičovství (ZoR))
- rozvod
- porozvodová péče matky o dítě, dítě ve výhradní péči matky (aspekty – pedagogické, sociologické, legislativní)

Praktická část:

případové studie 4-6 žen (samoživitelek), kterým bylo dítě svěřeno do výhradní péče (kritéria: minimálně SŠ, věk do 45 let, nejméně 2 děti)

Teoretická a praktická část se bude zaměřovat na význam rodiny, proces rozvodu a následnou porozvodovou péči matky o dítě. Důraz bude kladen na výchovný aspekt celé problematiky, na rizika spojená s rozvodem a porozvodovou péčí, tzn., jakým způsobem tento proces ovlivní výchovu a dětství a následný vztah dítěte k otci (z pohledu matky). Dále posouzení kladných a záporných aspektů plynoucích z rozvodu a následné změny v životě rodiny.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- Warshak, R. A. 1996. Revoluce v porozvodové péči o děti. 1. vyd. Praha : Portál, 240 s. ISBN 80-7178-089-8
- Dudová, R., Hastramanová Š. 2007. Otcové, matky a porozvodová péče o děti. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 129 s. ISBN 978-80-7330-124-8
- Zákon č. 94/1963 Sb. (ZoR)
- Hrušáková, M. 2000. Rodinné právo v aplikační praxi. 1. vyd. Praha : C.H. Beck, 41 s. ISBN 80-7179-293-4
- Možný, I. 1999. Sociologie rodiny, nakladatelství SLON, edice Základy sociologie, 252 s., ISBN 80-85850-75-3
- Kolektiv autorů, Děti a mládež v obtížných životních situacích, 2004, THEMIS, 478 s., ISBN 80-7312-038-0
- Švaříček, R., Šedová, K., Učební materiály pro kvalitativní výzkum v pedagogice, 2007 Brno, Skripta, vyd. 1., Masarykova univerzita, 176 s., 978-80-210-4359-6

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Adriana Sychrová**
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 15. 3. 2009

Eva Zelená

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí mé práce paní Mgr. Sychrové za cenné rady a připomínky při zpracování této práce.

Souhrn

Práce se zabývá rozvodem a porozvodovou péčí matky o dítě, s důrazem na potencionální výchovná a ekonomická rizika. Pozornost je primárně věnována významu rodičovství v kontrastu s rozvodem, škodlivým vlivům působících ze strany rodičů, reakcím dětí na rozvod a v neposlední řadě také ekonomickým úskalím, která jsou s porozvodovou péčí matky o dítě spjata. Práce se okrajově věnuje také historii rozvodu, legislativní úpravě rozvodu a porozvodové péči, jakožto i genderu a jeho roli při svěřování dětí do péče.

Klíčová slova

rozvod; porozvodová péče matky; výchova; životní úroveň

Title

Divorce and after-divorce mother's care

Summary

This bachelor work deals with the topic of divorce and the after-divorce mother's care of a child with the emphasis on potential educational and economical risks. The attention is primarily paid to the importance of parenthood in contrast with divorce, harmful affects acting from the parents' side, children's reactions to the divorce and last but not least to the economical difficulties which are closely connected with the after-divorce mother's care of a child. The work marginally works not only with the themes like the history of divorce, the legislative adjustment of divorce and after-divorce care, but also with the gender and its role in entrusting the child to the care.

Keywords

divorce; after-divorce mother's care; education; living standard

Obsah

Úvod	9
1. ROZVOD	
1. 1. Historie rozvodu	12
1. 2. Vznik konfliktu mezi lidmi	13
1. 3. Teorie rozvodu	14
1. 4. Rozvod v číslech	17
2. LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ROZVODU, POROZVODOVÉ PÉČE A VÝŽIVNÉHO	
2. 1. Rozvod	21
2. 2. Porozvodová péče	22
2. 3. Výživné	24
3. RODIČOVSTVÍ, SOCIALIZACE, DĚTI VERSUS ROZVOD	
3. 1. Rodičovství a socializace	25
3. 2. Reakce dětí na rozvod	26
3. 2. 1. <i>Reakce podle pohlaví</i>	27
3. 2. 2. <i>Reakce podle věku</i>	28
3. 3. Vyřizování účtů po rozvodu	30
3. 3. 1. <i>Navádění a syndrom zavrženého rodiče</i>	31
3. 3. 2. <i>Konflikt loajality</i>	32
3. 3. 3. <i>Parentifikace</i>	33
4. ROZVOD A ROZVEDENÉ MATKY SAMOŽIVITELKY	
4. 1. Výchovné překážky v porozvodové péči matky o dítě	34
4. 2. Ekonomické hrozby rozvodu pro matky samoživitelky	36
4. 2. 1. <i>Dopad rozvodu na životní úroveň – fakta</i>	36
4. 2. 2. <i>Příčiny vzniku chudoby u matek samoživitelek</i>	38
4. 3. Role genderu při svěřování dětí do péče	40

5. VÝZKUMNÁ ZPRÁVA	
5. 1. Úvod	41
5. 2. Dopad rozvodu na osobní spokojenost rozvedených samoživitelek	44
5. 3. Dopad rozvodu na ekonomickou situaci a životní úroveň	48
5. 4. Vliv rozvodu na výchovu dětí	52
5. 5. Diskuse (shrnutí)	55
Závěr	58
Seznam použité literatury	60
Přílohy	63
A) Rozvodový index a hrubá míra rozvodovosti	
B) Sňatky a hrubá míra sňatečnosti v ČR	
C) Rozvody podle počtu nezletilých dětí	
D) Důvod k rozvodu: Alkoholismus	
E) Důvod k rozvodu: Nevěra	
F) Přehled o pravomocných rozhodnutích soudů v řízení o nezletilých dětech	
G) Přehled o délkách soudního řízení ode dne nápadu do dne právní moci v opatrovnické agendě podle předmětu a výsledku	
H) Cenzové domácnosti podle počtu členů, podle druhu domácnosti a počtu závislých dětí a podle ekonomické aktivity osoby v čele cenzové domácnosti	
I) Cenzové domácnosti podle počtu členů, podle druhu domácnosti a počtu závislých dětí a podle ekonomické aktivity osoby v čele cenzové domácnosti	
J) Decilové rozdělení vybraných sociálních skupin domácností podle výše čistého peněžního příjmu na osobu v roce 2002 v ČR	
K) Domácnost podle sociálních skupin a výše čistého peněžního příjmu na osobu v roce 2002 v ČR	
L) Schéma otázek	

Úvod

Instituce rodiny doznala v posledním století významných proměn, které přispěly k její nestabilitě. Společenské transformace, které se v této době odehrály přispěly k vysokému nárůstu rozvodovosti a tedy i ke zvýšení počtu jednorodičovských rodin.

Nejvýznamnějšími přeměnami, které rodinu ovlivnily byl přechod od tradiční patriarchální rodiny, která se vyznačovala již tradiční nerovností mezi mužem a ženou, k dnešní moderní rodině. Žena měla v minulosti v rodině již tradičně nízký status založený zejména na starosti o domácnost a péči o děti, přičemž veškerá rozhodovací práva měl v rodině muž. Ženy měly výsadní postavení pouze v oblasti péče o domácnost a výchovy dětí. Z toho také vznikl tzv. kult mateřství, založený na předpokladu, že žena je o něco lepším rodičem než muž. S masivním nástupem žen do placených zaměstnání, s oslabením mužské autority, a s usnadněním rozvodu nastaly jak změny ve vztahu mezi manželi navzájem, tak ve vztahu mezi dětmi a jejich rodiči.

Aspekty, které jsou při zakládání dnešní rodiny zohledňovány jsou zejména rovnost vztahů, vzájemné citové pouto, naplnění individuálních potřeb a ujištění o osobní identitě.

S těmito předpoklady dochází logicky k dalším proměnám v rozdělení moci nad výchovou dětí. Předpoklad o výsadních rodičovských kompetencích žen tak přetrvává do dnešní doby (Dudová 2008; Warshak 1995).

V ČR se v prvních třech čtvrtletích roku dva tisíce osm rozvedlo celkem 23,4 tisíc manželství (www.czso.cz). Rozvod manželství se ve většině případů týká také nezaopatřených dětí a to znamená, že kromě majetkových poměrů se primárně řeší také otázka svěřením dítěte do péče. V devadesáti procentech případů jde po rozvodu dítě do péče k matce, neboť u nás stále dochází k preferenci matek v této věci.

Pro matku nastává po rozvodu doba, kdy se musí přizpůsobit zcela nové, komplikované situaci. Rodiny vedené jen matkou jsou výrazně

ohroženy chudobou, sociálním vyloučením, dlouhodobou izolací, ze které nejsou její členové schopni se vymanit. Děti z těchto rodin jsou ohroženy vlivy, které mohou negativně působit na jejich výchovu, respektive na jejich bezproblémové zapojení do společnosti.

Důvodem, který autorku přiměl k výběru tohoto tématu je znepokojení nad nestabilitou rodiny, respektive nad hrozbami, které s ní jdou ruku v ruce. Zájem o tuto problematiku vychází také z její osobní zkušenosti, která ji přiměla zabývat se tímto problémem více do hloubky. Kromě níže uvedeného záměru práce, je dílčím cílem snaha dané problematice porozumět.

Autorka se pokusí čtenáře seznámit s nejdůležitějšími aspekty rozvodu a porozvodové péče matky o dítě a odpovědět na otázku: **Jaké ekonomické a zejména výchovné hrozby rozvod představuje pro matku, která získá po rozvodu děti do své péče?**

Práce je rozdělena do dvou částí. První, teoretická část je věnována poznatkům předních českých i světových odborníků na rodinou, rozvodovou a porozvodovou problematiku a to jak z řad sociologů, psychologů, či pedagogů. Stěžejními autory, o které se teoretická část opírá, jsou Možný, Dudová, Matějček, Plaňava, Smith, Teyber...

V první pasáži je tedy primárně zaostřeno na **výchovná rizika**, která s rozpadem rodiny souvisí. Třetí kapitola se samostatně věnuje reakcím dětí na rozvod, rodičovství a škodlivým vlivům působících ze strany rodičů. Poslední, čtvrtá kapitola je, kromě jiného, věnována výchovným překážkám a **ekonomickým úskalím**, která jsou s porozvodovou péčí matky o dítě spjata. V práci pak není opomenuta ani **legislativní úprava rozvodu** a porozvodové péče, **historie rozvodu** nebo **teorie rozvodu** a rozvodového chování.

Druhou, praktickou část tvoří výzkumná zpráva z šesti případových studií. Tyto studie byly provedeny s rozvedenými matkami samoživitelkami. **Výzkumným problémem** studií bylo zjistit osobní spokojenost těchto žen po rozvodu, respektive jak na svou situaci pohlíží. Jak jsou se svým životem spokojené? Jak hodnotí otcovu

účasť na výchove? Jak hodnotí sebe samu ve své roli matky samoživitelky? Na tyto, ale i další otázky se snaží studie odpovědět, přičemž pozornost je směřována v první řadě opět na ekonomická a výchovná rizika.

1. ROZVOD

1. 1. Historie rozvodu

Rozvod manželského páru jaký známe dnes, tedy rozvod po vzájemné dohodě, je možný zhruba od poloviny šedesátých let dvacátého století. Do této doby byly rozvody, v průmyslových zemích západu, možné jen na základě žaloby, jen v ojedinělých případech a ze závažných důvodů (kruté zacházení, nevěra atp.) (Giddens 2005).

Důvodů, které vysvětlují vysoký růst rozvodovosti ve vyspělé západní společnosti, je několik. Přelom devatenáctého a dvacátého století sebou přinesl zásadní změnu, která významně přispěla k destabilizaci rodiny. Manželství se již neuzavíralo kvůli dědění sociálního statutu a majetku, ale z důvodu vzájemné lásky manželů. Vzájemná láska mezi mužem a ženou a mezi rodiči a dětmi je ještě více prosazována v šedesátých letech dvacátého století (Singly 2001a:7 dle Dudová 2008).

V této době vstupují ženy masově na pracovní trh, jejich závislost na mužích oslabuje. Ženy jsou ekonomicky i společensky aktivní (Matoušek 2003).

Rostoucí emancipace a nezávislost je nenuť setrvávat v nešťastném manželství z ekonomických důvodů. Jsou samy schopné se finančně zajistit i bez pomoci muže a to díky příjmům z placených zaměstnání (Giddens 2005).

Jak už bylo řečeno hodnoty předávané z rodičů na děti se zásadně změnily. Již nejde v první řadě o kapitál ekonomický, ale o kapitál vzdělanostní, jenž rodiče na své děti převádějí (Dudová 2008).

S nástupem žen do zaměstnání se i jejich postavení vůči mužům zrovnoprávňuje. Oslobuje institut „otcovské autority“. Ženy prosazují své zájmy, chtějí uznání stejně tak jako se dostává mužům. Křehkost manželství je dána důrazem na zájmy a potřeby jednotlivých individuí, které jsou důležitější než zachování rodiny a to vede jednak

ke zvyšování rozvodovosti a s tím souvisejícímu právnímu usnadnění rozvodu (Singly 2001a:8, dle Dudová 2008).

1. 2. Vznik konfliktu mezi lidmi

Následující část práce se zabývá vznikem konfliktů mezi dvěma lidmi obecně, příčinami rozvodovosti a zmíněny jsou i některé teorie rozvodového chování. Pokusí se alespoň částečně odpovědět na otázku: Proč dnes tolik manželství končí rozvodem?

Pojem **konflikt** lze chápat jako „[...] konfrontaci dvou nesourodých, až výlučně protichůdných názorů, představ, postojů“ (Křivohlavý 2002, s. 19). Znamená to, že se jedná o střet zájmů, ve kterém, aby došlo k naplnění tužeb jednoho, musí být omezeny zájmy druhého.

V každém konfliktu je určité psychologické hledisko, které převažuje. Křivohlavý (2002) uvádí čtyři aspekty, které převažují při vzniku interpersonálního konfliktu (představy, názory, postoje, zájmy). Zmíněním těchto dominantních aspektů se snaží práce naznačit, proč nejsou lidé kolikrát schopni se domluvit bez problémů a vyhnout se tak vzniku nepříjemných rozepří.

Je samozřejmé, že každý člověk má svůj osobitý způsob myšlení a tudíž i své představy o dění kolem, o věcech a lidech se kterými přijde do kontaktu. Lidé vnímají především to, co je zajímavé, to co chtějí vidět, to po čem touží.

Při zpracování vjemů dochází ke zkreslování představ, z nichž se rodí očekávání a předsudky. Z každodenního života každý ví, že očekávání dvou lidí se může často až diametrálně lišit a tedy, že se v podstatě nejedná o nic výjimečného. Avšak i když se nejedná o nic ojedinělého, je vhodné **konflikty představ** řešit již proto, aby spolu lidé mohli vycházet. K tomu je potřeba, aby spolu lidé konstruktivně

komunikovali a snažili se tolerovat rozdílnosti ve svých představách.

Dalšími aspekty jsou **konflikty názorů** a konflikty postojů. Zjednodušeně lze říci, že se lidé liší v tom, čemu přiřkládají význam. Lidé mají různé hodnotící škály na základě kterých dochází ke vzniku konfliktu. Dá se říci, že osobnosti s blízkými strukturami hodnotících škál se dostanou do konfliktu méně často než osobnosti, které se ve svých hodnotících škálách výrazně liší.

V **konfliktech postojů** hraje významnou úlohu osobní citový vztah. Na dění kolem máme určitý názor. Hodnotíme, jak to na nás působí, zda příjemně nebo odpudivě. Odlišnost postojů dvou lidí pramení z odlišností v jejich názorech a představách.

Na závěr části zaměřené na obecné vysvětlení vzniku konfliktů bude zmíněn **konflikt vzniklý na základě rozdílnosti zájmů**. Jde o konflikt, který psychologové a další odborníci označují za nejsložitější skupinu mezilidských vztahů. Velmi zkráceně by se dal konflikt zájmů definovat slovy: „Dva chtějí totéž, avšak jen jeden to může dostat“ (Křivohlavý 2002, s. 33).

1. 3. Teorie rozvodu

Rozvodovým chováním se vědci zabývají již přes sto let.¹ Kupříkladu E. W. Burgess společně s L. A. Cottrelem se zabývali problematikou rozpadu manželství již v letech 1931-1933, a v rámci empirických šetření dospěli v té době k převratným výsledkům. Například, že lze celkem spolehlivě předpovědět, zda manželství skončí rozvodem, nebo zda bude spokojené a to na základě socioekonomických a demografických proměnných,² které uvnitř manželského svazku působí.

Mezi **prediktory rozvodu** zahrnuje sociologie, kromě jiného i

1 „Zakladatelskou povahu měly empirické práce z okruhu chicagské školy z první poloviny třicátých let“ (Možný 2002, s. 183).

2 Vzdělání, věk, povolání, sňatek, náboženství...atd (Možný 2002, s. 183).

socioekonomický statut, neboli vzdělání, povolání, příjem a v poslední době i IQ. Práce se věnuje právě **socioekonomickému statutu a věku** jakožto prediktorům rozvodu.

Výsledky výzkumů provedených v USA dokazují, že rozvodovost velmi těsně koreluje se zaměstnaností žen. Laicky řečeno to znamená, že se **rozvádí častěji zaměstnané ženy**. Zajímavým zjištěním je i fakt, že je rozdíl v míře rozvodovosti mezi ženami a muži se stejným (podobným) socioekonomickým statutem. **Vzdělané a úspěšné ženy, které jsou dobře hmotně zajištěné se rozvádí častěji než vzdělání a profesionálně úspěšní muži**. Avšak při čtení těchto řádků se nabízí úvaha, zda ženy, které přemýšlí o rozvodu nejprve nehledají dobré zaměstnání právě proto, aby se mohly rozvést. Zajímavým faktem je i vliv ženina příjmu na rozvodovost. Čím vyšší má žena příjem, tím je svazek stabilnější, neboť přispívá do rodinného rozpočtu a rodina je zajištěna, ale zároveň se i zvyšuje pravděpodobnost rozvodu v případě, že její plat převyšuje plat muže, neboť se stává na muži nezávislejší.

Dalším empiricky podloženým faktorem, který je pro rozvodovost lidí významný, je **věk**, ve kterém lidé vstupují do manželství.

Obecně je známo, že **čím mladší snoubenci jsou, tím je větší pravděpodobnost rozpadu jejich manželství**.

S tímto souvisí i fakt, že v nízkém věku vstupují do manželství lidé, kteří sami pocházejí z rozpadlé rodiny, proto aby unikli z neblahého rodinného prostředí, což je samo varovným signálem. Jsou mentálně nezralí a mají od manželství přehnaná očekávání, která se zpravidla nenaplní. V mladém věku vstupují do sňatku často nevěsty, které jsou těhotné a vdávat se musí. Manželství uzavírána kvůli těhotenství se z padesáti procent rozpadají do pěti let.

Sňatky uzavřené v nízkém věku, omezují profesionální šance manželů a tudíž omezují jejich kulturní kapitál, což znamená nemožnost zvýšení socioekonomického statutu. Na druhou stranu pravděpodobnost rozvodu opět mírně stoupá s překročením určitého

věku, kdy už mají lidé zažitý svůj životní rytmus, který jen neradi mění, nebo nemají na sňatek pomyšlení kvůli kariéře, či vysokoškolskému studiu, což je zejména u žen opět jeden z předpokladů, který vede k vyšší pravděpodobnosti rozvodu.

Dnes se zdá být možná až trochu zarážející fakt, že ještě v druhé polovině dvacátého století se věda, kromě jiného opírala o teorie, které pohlížely na rozvod jako na sociální patologii, tedy jako na něco nezdravého, co se vymyká od normálu.

Až v polovině šedesátých let přišla sociologická **teorie sociální směny** G. C. Homanse. Tato teorie se zabývá vztahy a rozvody, z hlediska jejich potencionálních přínosů nebo ztrát. Zjednodušeně to znamená, jaké ekonomické, psychologické, nebo sociální zisky a ztráty pro jedince ze vztahu plynou. Je to jakési bilancování, zvažující možné alternativy plynoucí z ukončení manželství nebo s udržení vztahu.

K problematice rozpadu manželského svazku se v sedmdesátých letech opět vrací sociální psychologie. Kupříkladu R. Hill, nebo W. R. Burr, kteří se zabývali tzv. **ABC-X modelem**, který ve zkratce předpokládal, že stresující událost (A), která pochází z rodinných zdrojů, produkuje manželskou krizi (X), přičemž zvažuje i jak této krizi čelit (B) a způsob, jak rodina situaci definuje (C).

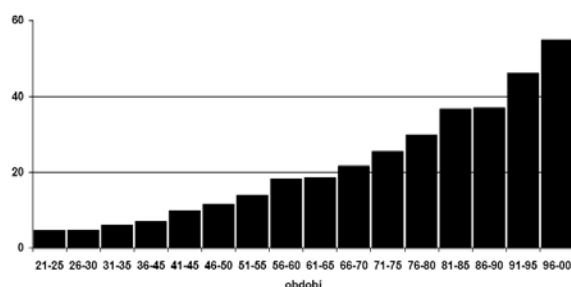
Těmto teoriím konkuroval **model stádií rozvodové situace**, který vyvinuli specialisté na manželství v sedmdesátých letech. Tato teorie rozlišuje šest stádií, které proces rozvodu doprovází. Jedná se o emocionální rozvod, legální rozvod, ekonomický rozvod, rodičovský rozvod, společenský rozvod a psychický rozvod (Možný 2002).

Poslední ze zmíněných fází popisuje i Plaňava (1994, s. 65), který mluví o **psychorozvodu**, kterým se rozumí vyrovnání se „s rozpadem manželství tak, aby se minimalizovaly rozvodové ztráty i strádání a utvářely předpoklady k uspokojivému žití po rozvodu“.

1. 4. Rozvod v číslech

Společnost zaznamenala v posledních sto letech přímo **rozvodový boom**. „Od roku devatenáct set dvacet se hrubá míra rozvodovosti zvýšila asi šestkrát“ (www.czso.cz). V polovině dvacátých let připadlo na sto sňatků přibližně pět rozvodů, v letech devatenáct set devadesát šest až dva tisíce to bylo téměř **padesát rozvodů na sto uzavřených manželství**.³

Rozvody na 100 sňatků v letech 1921 – 2000
(rozvodový index)

Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/AA0041FBB1/\\$File/401502a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/AA0041FBB1/$File/401502a4.pdf)

Nutno podotknout, že **hrubá míra sňatečnosti** za poslední roky mírně klesá. Klesá i obliba soužití v manželském svazku,⁴ z čehož plyne, že se zvyšuje podíl dětí narozených mimo manželství.

Naopak za posledních padesát let se velmi znatelně zvýšil **věk**, ve kterém vstupují lidé, jak ženy tak muži, poprvé do manželství.

Za poslední půlstoletí vstupovaly ženy do manželství nejčastěji mezi dvacátým a čtyřicetým rokem, muži stejně tak.

Od devadesátých let se průměrný věk žen vstupujících do prvního manželství, přesunul do vyšších věkových kategorií, tzn. dvacet pět až dvacet devět let, a třicet až třicet čtyři let.

U mužů se pozvolna, od sedmdesátých let, přesouvala věková hranice do rozmezí od pětadvaceti do devětadvaceti let. V roce dva tisíce bylo v tomto věkovém rozmezí zastoupeno přes čtyřicet osm procent všech mužů, kteří uzavřeli sňatek.

3 Příloha A

4 Příloha B

Průměrný věk snoubenců						
Rok	Celkem		Svobodní		Vzájemně svobodní	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
1990	27,2	24,3	.	.	23,7	21,1
1991	27,5	24,6	24,2	21,4	23,5	21
1992	27,6	24,6	24,2	21,6	23,6	21,1
1993	27,9	24,8	24,4	21,7	23,8	21,3
1994	28,4	25,4	24,7	22	24	21,5
1995	28,8	25,8	25	22,4	24,4	22
1996	29,1	26,1	25,4	22,8	24,7	22,4
1997	30	27	25,9	23,3	25,2	22,8
1998	30	27	26,3	23,6	25,6	23,3
1999	30,6	27,6	26,7	24,1	26	23,6
2000	30,9	27,9	27,1	24,6	26,5	24,1
2001	31,3	28,3	27,6	25	26,9	24,6

Zdroj: <http://www2.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/tab/B6003E5405>

Míra sňatečnosti i porodnosti z dlouhodobého hlediska klesá (Čermáková 1997, Tab. 9/1). Ovšem od roku dva tisíce dva je zaznamenávaný růst počtu narozených dětí. Průměrný počet dětí narozených jedné ženě, během jejího reprodukčního věku se v roce dva tisíce osm zvýšil na hodnotu 1,53.⁵ Průměrný věk žen, které v loňském roce porodily byl 29,3 roků.⁶

Míra rozvodovosti se v posledních letech stabilizovala a drží se přibližně na padesáti procentech rozvedených manželství.

Struktura ukončených rozvodových řízení v ČR v letech 1989-2001					
Rok	Celkem ukončených řízení	Počet rozvodů	Podíl řízení ukončených rozvodem %	z toho návrh podala žena	
				absolutně	%
1989	40971	31376	76,6	.	.
1990	41641	32055	77,0	.	.
1991	38263	29366	76,7	.	.
1992	36897	28572	77,4	18691	65,4
1993	38269	30227	79,0	19999	66,2
1994	38614	30939	80,1	20764	67,1
1995	38766	31135	80,3	20902	67,1
1996	40451	33113	81,9	22101	66,7
1997	39592	32465	82,0	22113	68,1

5 V roce 2007 to bylo 1,49.

6 V roce 2007 to bylo 29,1 roků.

1998	39616	32363	81,7	22027	68,1
1999	29610	23657	79,9	15972	67,5
2000	34946	29704	85,0	20208	68
2001	36694	31586	86,1	21231	67,2

Zdroj: <http://www2.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/tab/B6003ECF1F>

Kupříkladu v prvním čtvrtletí roku dva tisíce osm bylo rozvedeno sedm tisíc sedmset manželství a celých čtyři tisíce šest set z tohoto počtu byla manželství se závislými dětmi⁷.

To, zda manželství skončí rozvodem je výrazně ovlivněno i počtem nezletilých dětí, které žijí v domácnosti.⁸

Rozvody podle počtu nezletilých dětí

Počet dětí	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000
Celkem	8253	10580	14375	17251	19308	22061	23135	22108	19067
1	4671	6236	9232	10443	10333	11160	12709	12880	11084
2	2503	3138	4023	5608	7480	9072	8956	8003	7015
3	758	883	850	943	1243	1567	1276	1046	813
4	226	211	202	170	193	201	153	144	127
5+	95	112	68	87	59	61	41	35	28

Zdroj: <http://www2.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/tab/B6003F1C64>

Poslední statistická data⁹ uvádějí **průměrný věk rozvádějícího** se muže téměř čtyřicet jedna let a rozvádějící se ženy třicet osm let. Návrh na rozvod podávají častěji ženy než muži. V prvních třech čtvrtletích roku dva tisíce osm to bylo šedesát pět procent všech rozvodů.

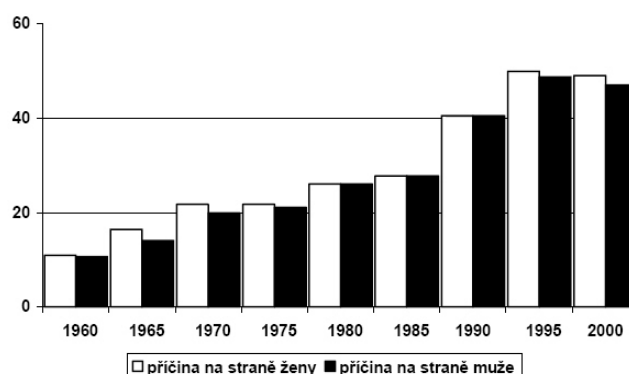
Mění se i **důvody** kvůli, kterým se lidé rozvádí. Velmi citelně se snížil počet rozvodů z důvodu zlého nakládání, či trestného činu a klesl i počet rozvodů, u kterých byl příčinou alkoholismus.

⁷ 6751 dětí.

⁸ Příloha C

⁹ První tři čtvrtletí roku 2008.

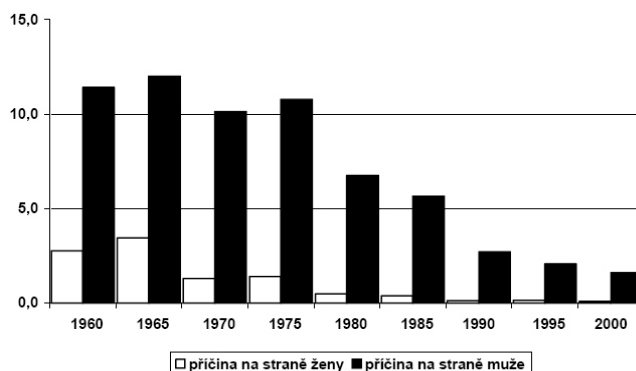
**Důvod k rozvodu: zlé nakládání, trestný čin
(podíl na všech rozvodech)**

Zajímavý je i fakt, že od šedesátých let společnost přistupuje daleko shovívavěji k manželské nevěře, jakožto k důvodu k rozvodu.

Naopak velmi významně vzrostl počet rozvodů, jejichž příčinou byla rozdílnost povah, názorů a zájmů¹⁰ (www.czso.cz).

**Důvod k rozvodu: rozdíl povah, názorů a zájmů
(podíl na všech rozvodech)**

Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/AA0041FBB1/\\$File/401502a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/AA0041FBB1/$File/401502a4.pdf)

V roce dva tisíce osm bylo matkám po rozvodu **svěřeno dítě do výchovy** v 16 630 případech. Otcům bylo svěřeno 1 736 dětí. Na společné popř. střídavé péči se domluvili rodiče 860 dětí. Nejčastější **délka soudního řízení** ode dne nápadu do dne právní moci v

¹⁰ Příloha D, E

opatrovnické agendě podle předmětu a výsledku je dva až tři měsíce¹¹ (<http://portal.justice.cz>).

2. LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ROZVODU, POROZVODOVÉ PÉČE A VÝŽIVNÉHO

2. 1. Rozvod

„Rozvod manželství je založen na skutečnosti, že vztahy mezi manželi jsou narušeny *rozvratem*“ (Hrušáková 2000, s. 3).

Evropské právní úpravy rozlišují v různých modifikacích **tři varianty** rozvodu manželství. Rozvod na základě **viny**, rozvod na základě **rozvratu** a rozvod na základě **dohody** manželů.

Rozvod na základě viny má obvykle závažné hmotněprávní důsledky k rozvedenému manželovi a při vypořádání majetkových poměrů. Při rozvodu na základě rozvratu se buď příčiny rozvratu zjišťují a prokazují, nebo se jejich existence prokazuje nepřímo, anebo se vina nezjišťuje. Při rozvodu na základě dohody, musí tato dohoda obsahovat i řešení právních následků rozvodu¹².

Zákonem č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb, o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů, „došlo [...] k [...] nové úpravě rozvodu manželství“ (Hrušáková 2000, s. 4).

Podstatou nové úpravy rozvodu je otázka, do jaké míry se zjišťují příčiny, které k rozvratu vedly, a do jaké míry se rozvat dokazuje či nikoli.

Právní terminologie rozlišuje dva druhy rozvodu. Podle shody, či neshody, která panuje mezi manželi. Jedná se o **sporný** a **nesporný (smluvený) rozvod**.

Ve sporném rozvodu, navrhovatel prokazuje trvalý a hluboký

11 Příloha F, G

12 Právní úpravy rozvodu se v evropských zemích liší. (Hrušáková 2000)

rozvrat manželství, které již nelze obnovit, tedy, že jde již pouze o formální záležitost. Soud zjišťuje existenci rozvratu a bere v potaz příčiny, které k rozvratu vedly.

K nespornému rozvodu dochází zpravidla tam, kde manželé akceptovali stanovisko, „že rozvod je pro všechny zúčastněné menší zlo než setrvávání v manželství, a vztahy mezi manželi nejsou poznamenány pocitem křivdy, ublíženosti, nenávisti, snahy pomstít se druhému partnerovi apod“ (Hrušáková 2000, s.6).

Dle Hrušákové (2000) musí být ve smluveném rozvodu splněny tři předpoklady: manželství trvalo nejméně jeden rok, manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí a druhý manžel s návrhem souhlasí. Po splnění těchto podmínek „zákon konstruuje nevyvratitelnou domněnku, že mezi manžely existuje kvalifikovaný rozvrat vztahů, který již není třeba soudu dokazovat.“ (Hrušáková 2000, s. 7) V tomto případě soud manželství rozvede, ale až poté, co mu manželé předloží dokumenty spojené s majetkovým vypořádáním.

2. 2. Porozvodová péče

Podle §26 ZOR upraví soud, ještě před rozhodnutím o rozvedení manželství, práva a povinnosti rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu. Určí komu bude dítě svěřeno do péče a jakým způsobem budou rodiče přispívat na jeho výživu.

Soud může svěřit dítě do společné nebo střídavé péče, pokud mají oba rodiče zájem podílet se na jeho výchově a budou-li tak lépe zajištěny potřeby dítěte.

Střídavou péčí (výchovou) se v praxi rozumí, že dítě střídá po určitém časovém úseku domov matky a domov otce. Proto, aby ke střídavé péči mohlo dojít, musí rodiče být k výchově způsobilí a musí o střídavou péči jevit zájem.

Společná péče (výchova) je v českém právním systému chápána

jako zachování rodičovské zodpovědnosti i rodiči, kterému po rozvodu nebylo dítě svěřeno do péče. Tomuto rodiči i nadále zůstává plné právo rozhodovat o věcech týkajících se výchovy dítěte. „Společná výchova předpokládá, že dítě bude mít s oběma rodiči stejný kontakt“ (Dudová, Hastrmanová 2007, s. 74). Pro rodiče představuje společná výchova poměrně velké požadavky. Rodiče musí být schopni vzájemně mezi sebou kooperovat v otázkách týkajících se záležitostí jejich dítěte. Spornou může být záležitost nákupu běžných denních potřeb, s přihlédnutím k faktu, že s rozvodem zaniklo i společné jmění manželů. Pokud pro rodiče spolupráce v těchto věcech nepředstavuje významný problém, nabízí se otázka zda existovaly tak závažné důvody v manželském soužití, jejichž vyústěním musel být bezpodmínečně rozvod (Dudová, Hastrmanová 2007).

V případě, že je dítě starší a se zavedením společné nebo střídavé péče zásadně nesouhlasí, měl by soud jeho názor akceptovat.

Při svěřování do výchovy jednomu z rodičů, soud zohledňuje zájem dítěte a jeho citovou orientaci. Posuzuje odpovědnost rodičů, výchovné prostředí, hmotné zabezpečení a další aspekty.

Úkolem soudu, je zajistit, aby rodič, kterému dítě nebylo svěřeno do výchovy, měl možnost být pravidelně o dítěti informován.

Pro dítě dle §27 ZOR vyplývá **právo na péči od obou rodičů** a na pravidelný osobní styk s nimi. Styk dítěte s rodičem je zpravidla upraven neformální dohodou mezi rodiči, bez zásahu soudu. Soud zasahuje až v případě, kdy se rodiče mezi sebou nejsou schopni domluvit, nebo v případě, že je oprávněnému rodiči bezdůvodně bráněno ve styku s dítětem.

V takovém případě může soud uložit pokutu až do výše padesát tisíc korun, nebo nařídít výkon rozhodnutí a odejmout dítě rodiči a předat osobě, které rozhodnutí přiznává právo na styk s dítětem. K tomuto opatření přistupují soudy zřídka, neboť odejmutí dítěte rodiči představuje pro dítě značnou psychickou zátěž a proto soudy v praxi uplatňují spíše opakované ukládání pokut. Tohoto přístupu

nezřídkou využívají rodiče, kteří brání styku rodiče s dítětem, k tomu aby dítě zmanipulovali proti druhému rodiči a narušili tak jejich vztah.

Rodiče, kteří odcizení dítěte podporují, spoléhají na to, že soud nesvěří dítě do výchovy druhému rodiči, neboť by to bylo v rozporu se zájmy dítěte. Takovému rodiči hrozí za bezdůvodné nerespektování soudního rozhodnutí trestní stíhání, neboť maří výkon rozhodnutí soudu nebo soudem schválenou dohodu o výchově a výživě nezletilých dětí. Za takové chování hrozí rodiči trest odnětí svobody až na jeden rok (Dudová, Hastrmanová 2007).

V pravomocích soudu je i úplné omezení nebo dokonce zakázání styku dítěte s rodičem.

2. 3. Výživné

Podle §85 ZOR mají rodiče ke svým dětem vyživovací povinnost až do doby, kdy je dítě schopné se živit samo.

V případě, že se rodiče nedokáží na výživném domluvit, rozhodne o něm soud a to i bez podání návrhu.

Povinností rodičů je přispívat na výživu svých dětí podle svých schopností, možností a majetkových poměrů, tak aby děti mohly požívat stejné životní úroveň jako jejich rodiče, neboť to je jejich nezczizitelné právo.

Při změně poměrů v rodině může soud i bez podání návrhu změnit výši výživného (§99 odst. 1 ZOR).

Změnou poměrů jsou v praxi nejčastěji „změna rozhodnutí o výchově nezletilého dítěte vznik nové vyživovací povinnosti povinnému rodiči, nástupu do výkonu trestu povinného, vyšší odůvodněné potřeby osoby oprávněné, typicky v důsledku nemoci, nástupu do školy či obecně zvýšení věku“ (Dudová, Hastrmanová 2007, s. 80).

Pokud rodič nemá příjmy ze závislé činnosti, tzn., že **podniká**,

nebo jsou jeho příjmy obtížně zjistitelné, ukládá soud tomuto rodiči povinnost prokázat jeho **majetkové poměry** a předložit podklady jeho majetkových poměrů. Pokud rodič tuto důkazní povinnost nesplní, má se za to, že jeho průměrný měsíční příjem činí 12,7násobek životního minima.

Podle ustanovení v §24 odst. 6 písm. c) zák. č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků, ve znění pozdějších předpisů, umožňuje finančnímu úřadu, aby sdělil soudu základ daně z příjmů povinného rodiče. Toto opatření mnohdy pro zjištění skutečných příjmu rodiče nestačí, neboť mnoho podnikatelů se snaží mít základ daně co nejnižší.

V **pravomoci soudu** je nařídít znalecký posudek z oboru ekonomie, který zkoumá charakter jednotlivých výdajů na dosažení, zajištění a udržení příjmu uplatněné rodičem. Jednoduše řečeno, soud zkoumá, zda rodič, kterému se do placení výživného dvakrát nechce, neutrácí přehnané částky, například za luxusní služební vozy (Hrušáková 2000).

3. RODIČOVSTVÍ, SOCIALIZACE, DĚTI VERSUS ROZVOD

3. 1. Rodičovství a socializace

Přechod k rodičovství, jak ho nazývá Možný je „nejvýznamnějším přechodem v našem životaběhu [...]“ (Možný 2002, s. 126). I tak se k němu mnoho rodičů staví po rozpadu manželství nešťastně.

Přesto, že rodina nemá na socializaci svých dětí monopol, jak píše Možný (2002) a Jedlička (2004), je mocnou referenční skupinou, která ji ovlivňuje. Je primárním faktorem ovlivňující socializaci dítěte v jeho raném dětství.

Rodina jakožto referenční skupina poskytuje dítěti možnost si ověřovat vlastní chování, orientovat a řídit se podle reakcí jejich

členů. Dítě si osvojuje vzory chování, ze kterých čerpá hodnoty a normy, které přejímá a bere za své.

Rodiče záměrně působí na své děti, vychovávají a učí je návykům, sebekontrolě, disciplíně. Díky těmto zásahům rodičů je dítě později schopné akceptovat výchovné působení i mimo rodinu.

Pro dítě je důležitá přítomnost obou rodičů, potřebuje je k uspokojování jak biologických tak psychických potřeb, jsou mu zárukou stability, jistoty a bezpečí. Rodina, kde žije otec i matka učí dítě poznávat role, vzájemnou spolupráci mezi dvěma lidmi, produkuje mu lásku mateřskou i otcovskou, jež jsou od sebe odlišné a proto tak důležité.

Jedním ze základních principů v přístupu k dětem, pomineme-li pocit bezpečí, průběžnou a dlouhodobou péči je, aby nebyly opouštěny a byly chtěny rodiči (Jedlička a kol. 2004).

Jak uvádí Možný (2002, s. 205) „[...] rodičovství [...] je sociální a biologický fakt, který nezná instituci rozvodu“.

Manželství může skončit, ale rodičovství trvá nadále. „Pokud se tento [rodičovský, pozn. aut.] vztah rozbije, je to na úkor dětí“ (Trélaün 2005, s. 106).

3. 2. Reakce dětí na rozvod

Rozvod je pro děti vždy složitým obdobím života. Dítěti se rozpadají dva základní principy, které k sobě patří. Plaňava (1994, s. 43) to výstižně nazval „rozpadem základní osy každodenního fungování, tj. dvojice muž-otec a žena-matka“.

Rozvodem se mnohdy ruší i vztahy k širší rodině, k babičkám, dědečkům, tetám, strýcům, které jsou pro dítě zdrojem příjemných zážitků a jistoty. Dítě se ztrátou kontaktu s příbuzenstvem, ztrácí možnost identifikace s dospělými.

Přirozených reakcí dětí na rozvod rodičů existuje celá řada. Obecně

se dá tvrdit, že každé dítě reaguje na rozvod po svém.

Některé se snaží dát rodiče za každou cenu opět dohromady, některé nedávají své pocity najevo, maskují je hraným nezájmem a lhostejností.¹³ Některé projevují nesouhlas hlasitým a nápadným chováním. Děti, které se chovají lhostejně, jako když se jich rozvod netýká, se kolikrát brání podlehnutí obrovské úzkosti a smutku, které jim rozvod rodičů působí. Své pocity neumí často ani vyjádřit, nebo se přímo bojí je projevit navenek. Lhostejnost dětí může být rodiči často špatně vyložena. Ti se mohou mylně domnívat, že dítě je natolik zralé, že se s rozvodem vyrovná samo a bez problémů. Na druhou stranu není však ani tato možnost vyloučena.

To jak se s rozchodem rodičů vyrovná závisí mimo jiné na tom, jak je emočně stabilní (Smith 2004; Plaňava 1994).

K výše zmíněným problémům Plaňava (1994) navíc zmiňuje útky z domova a neurotické obtíže, jako poruchy spánku, poruchy pozornosti, odmítání kontaktu s ostatními lidmi. Překážkou se může stát navazování nových společenských vztahů, například s vrstevníky a celkově problémy se společenskou přizpůsobivostí.

Vysvětlením těchto problémů může být nedostatek sebevědomí, který pramení ve vnitřní zmatenosti a nejistotě dítěte. Doma je vše naruby, dítě si najednou není jisté, tím „kdo je dobrý a kdo je špatný, kdo je spravedlivý a kdo je nespravedlivý, kdo je má či nemá opravdu rád“ (Matějček, Dytrich 2002, s. 46).

3. 2. 1. Reakce podle pohlaví

Obecně se má za to, že rozvod prožívají hůře chlapci, než dívky. Zvláště u menších chlapců se můžou vinou rozvodu objevit problémy s chováním. Tyto závěry vyplývají možná právě z toho, že valná většina dětí odchází po rozvodu rodičů do péče matky.

13 Obvykle chlapci. (Smith 2004)

Dle Teybera (2007) by vysvětlením mohlo být to, že matky, které po rozvodu získají své dítě do péče nejsou tolik důsledné ve výchově a kázni. Vůči synům se chovají více „popudlivě“, „hněvivě“. Chlapci jsou tradičně vychováni spíše způsobem, který jim nedovoluje, nebo možná neučí příliš projevovat své city a emoce, neboť to působí dojmem „slabošství“.

To ovšem neznamena, že dívky rozvod zvládají bez problémů. Avšak u nich jsou projevy emocí, tzn. smutek, snížená sebedůvěra, strach aj. přijímány okolím lépe, než jak je tomu u chlapců. Pro dívky je rizikovým obdobím dospívání.

3. 2. 2. Reakce podle věku

Jak píše Matějček a Dytrich (2002, s. 40): „[...] neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Jde pouze o to, že reakce dítěte v určitých obdobích vývoje jeho osobnosti je různá podle věku a také podle pohlaví“.

Odchod jednoho rodiče z domu, nebo bytu může v myslí malého dítěte vyvolat pocity strachu a úzkosti, které pramení z řady otázek a spekulací.

U dětí v **předškolním věku** mohou nastat potíže s nočním pomočováním, může docházet k regresivnímu chování (cucání palce, žvatlání atd). Dítě může trpět úzkostmi, které se mohou, ale také nemusí, projevovat navenek Teyber (2007).

Smith (2004) uvádí, že rozvodem jsou z dlouhodobého hlediska ohrožené nejvíce právě děti v předškolním věku, tzn. od narození do pěti až šesti let. I nejmenší děti reagují na nepřátelské prostředí podrážděně.

Častým příkladem toho, jak si malé děti vysvětlují rozvod rodičů, je fakt, že ho způsobily ony samy svým špatným chováním. Že snad provedly něco hrozného a proto se na ně maminka s tatínkem zlobí.

„Jsou přesvědčeny, že tatínek opustil je, nikoli maminku nebo někoho jiného“ (Smith 2004, s. 42). Tyto představy malých dětí pramení z dětského egocentrismu, z pocitu, že vše, co se v okolním světě odehrává, se odehrává kvůli nim. Takto malé děti mohou prožívat velký strach z toho, že je opustí i druhý rodič. Proto se nezřídka stává, že mají problémy s loučením nebo nezdravě lpějí na svém rodiči. Zdá se jim možné, že i on je může opustit, když to udělal ten druhý.

V mladším školním věku jsou rodiče pro děti obzvláště váženým vzorem. Ve věku pěti až devíti let rozvod může velmi zasáhnout dětskou jistotu a pocit bezpečí. U chlapců se to může projevit hlučností, vzdorovitostí, naštváním. Za svým nápadným chováním mohou snadno skrýt svou úzkost a smutek. Za pomoci hněvu a agrese se vypořádávají s rozchodem rodičů, který si nepřáli. Cítí se vnitřně prázdní. Nejen chlapci, ale i dívky se ve škole hůře soustředí, myslí na problémy doma, dávají vinu jednomu z rodičů. Špatně se jim navazují nová kamarádství, nezřídka mají sklon k depresím.

Dospívající už si rozvod dokáží reálně vysvětlit a odůvodnit. Mohou na něj reagovat nezájmem, nebo rozčilením. Jejich reakce mohou být velmi variabilní.

Na jedné straně může být deprese a uzavření se do sebe, na druhé výtržnictví, drogy, alkohol. Typickým projevem reakce dospívajícího na rozvod je připojení se k rodiči, o kterém se domnívá, že mu bylo v manželství více ublíženo.

Mladí lidé v období dospívání mají pocit, že byly připraveny o své dětství. Prožitý rozpad manželství rodičů v nich vyvolává strach z rozpadu vlastní rodiny. Mohou ztratit důvěru v rodinný život, obzvláště v případě, že rozvod zažily podruhé. Hledají pochopení ve skupině vrstevníků, což může představovat riziko. Dívky jsou rozvodem v období dospívání značně ohrožené, protože si mohou vypěstovat nenávist k mužům na základě toho, že je jejich vlastní otec opustil (Smith 2004; Teyber 2007).

Dopady rozvodu jsou patrné v chování dětí a dospívajících nejen

bezprostředně po rozvodu rodičovského páru. Jeho důsledky mohou být vidět třeba až na prahu **dospělosti**. Jedním z příkladů, jak se mohou projevit, je brzký vstup do manželství dětí z rozvedených rodin, kde rodiče sami vstoupili do manželského svazku velmi mladí (Matějček, Dytrich 2002).

Obecně se dá tvrdit, že to jakým způsobem se dítě s rozvodem rodičů vyrovná, závisí na několika okolnostech. Dětská psychika je zasažena nejvíce, pokud jsou děti „vláčeny po soudních síních“, vystaveny hádkám a dramatickým situacím. Tím hůř, pokud výčitky a zloba rodičů nebere konce ještě dlouho po rozvodu a návštěva druhého rodiče se i díky tomu stává pro dítě zdrojem stresu.

Z rozvodové praxe plyne bohužel smutné zjištění, že „**v naprosté většině manželství pokračuje atmosféra plná napětí a stresu, [...]**. Dítě se opakovaně dostává na vyšetření k soudním znalcům, je těžce frustrováno, má-li se vyjadřovat, ke komu projevuje větší příchylnosti, koho z rodičů si více váží, s kým by chtělo žít. Je obecně známo, že dítě je jakýmsi prostředníkem, přes kterého si rodiče vyřizují své účty“ (Matějček, Dytrich 2002, s. 43).

3. 3. Vyřizování účtů po rozvodu

Rodinný rozpad je na straně rodičů téměř vždy doprovázen hádkami, výčitkami, pocitem viny a zklamáním. Rodiče často jen stěží ovládají své rozhárané city a ve víru hádek a útoků zapomínají na city svých dětí. Udržení jednotného rodičovského postoje se pro ně mnohdy stává nadlidským úkolem. I přesto, že vědí, že je nanejvýš vhodné děti hádek ušetřit, tak s nimi manévrují, naoko ve prospěch dítěte, doopravdy spíše v prospěch svůj vlastní (Plaňava 1994). „Odborníci se shodují na tom, že jedním z nejlepších způsobů, jak děti ušetřit bolestivých následků rozvodu, je držet je mimo frontové linie“ (Warshak 2003, s. 26).

3. 3. 1. Navádění a syndrom zavrženého rodiče

Škodlivé vlivy mohou být povahy mírnější, ale mohou nabýt také destruktivních rozměrů. Mezi ty lehčí formy patří občasné obviňování, kritizování druhého rodiče, které děti vyslechnou buď náhodou, při odposlouchávání rozhovoru, který jim není určen, nebo formou pomluv, které rodič (ač vědomě, nebo nevědomě) před dítětem adresuje druhému rodiči.

Děti tuto kritiku chápou jako kritiku sebe sama, neboť se s každým z rodičů určitým způsobem ztotožňují. Takováto forma škodlivých vlivů snižuje jejich sebeúctu.

Mezi horší podoby patří přímé navádění dítěte proti druhému rodiči, což Warshak (2003) ve své knize nazval „**brainwashingem**“ neboli programováním, které může vést až k **syndromu zavrženého rodiče**¹⁴.

V horších případech se děti pod tíhou kritiky směřované na druhého rodiče mohou změnit k nepoznání. Pokud rodič dítě záměrně a vytrvale navádí (programuje) proti druhému rodiči, nemusí zpravidla na výsledky své práce čekat příliš dlouho. Děti, které těmto vlivům podlehnou, druhým rodičem pohrdají, nenávidí ho a vše co s ním souvisí taktéž.

Ač je to zarážející, dítě je schopné v takovém případě zavrhnout rodiče, se kterým mělo v minulosti láskyplný vztah. Jeho přízeň již má a nemusí o ni bojovat. Naopak, pokud touží po uznání od druhého rodiče, které se mu nedostává, nebo se ho dokonce obává, raději s ním vytvoří spojenectví, které nepředstavuje takové riziko a k programování pak vede už jenom krůček.

Hrozným faktem u takových případů je, že zmanipulované děti se za své chování nikterak nestydí a necítí žádnou vinu.

Termín SZR zavedl v osmdesátých letech dvacátého století americký dětský psychiatr Richard A. Gardner.

14 SZR – syndrom zavrženého rodiče, viz následující odstavec.

Jedná se o poruchu, která u dětí vypukne na základě dlouhodobého působení „rozvodových jedů“. Rozvodovými jedy se může chápat důrazná manipulace, navádění, pomlouvání, ostrá kritika, napadání, které pochází od rodiče a směřuje k dítěti s cílem očernit druhého rodiče. Rodič z nejrůznějších důvodů vyvolává a podporuje nenávisť dítěte vůči druhému rodiči. Dítě, které rozvodovým jedům podlehne, se přidá na stranu rodiče, který je jejich iniciátorem a druhým rodičem opovrhuje. Chová se vůči němu krutě a necitlivě, nechce se s ním vídat. Svůj postoj zpravidla ospravedlňuje triviálním vysvětlením typu „nechce mě pustit ven a proto ho (ji) nenávidím“. Známkou toho, že je dítě obětí takovéto kruté manipulace, je i to, že kromě vlastního rodiče zavrhuje příbuzné z jeho strany, předměty nebo dokonce i domácí mazlíčky, které zavrhováný rodič má a které dítě v minulosti tolik milovalo.

Naskytá se otázka. **Co rodiče k takovému jednání vede?** Rodič si často neuvědomuje, že jedná proti zájmu svého dítěte, je poháněn chutí ublížit bývalému partnerovi a své pocity ztotožňuje s pocity dítěte. Myslí si tedy, že když jedná ve svém zájmu, jedná i v zájmu svého dítěte. Důvodů, proč rodiče cítí potřebu ublížit bývalému partnerovi, je více. Jsou mezi nimi například **touha pomstít se**. Tím, že rodič otráví kladný vztah dítěte k druhému rodiči, se mu dostane výrazné satisfakce. Někteří rodiče potřebují sami sebe **přesvědčit o vyšších rodičovských kvalitách**, než jaké má druhý rodič. Někteří se cítí být **vinni za chyby**, kterých se dopustili a očerňováním druhého rodiče se je snaží zakrýt atd (Warshak 2003).

3. 3. 2. *Konflikt loajality*

Moc působící ze strany rodičů, příbuzných nebo známých může výrazně ovlivnit postoje dětí k rodičům. „Projevili-li kladný vztah k jednomu rodiči, je potrestáno druhým rodičem“ (Plaňava 1994, s. 49).

Na základě takového zážitku mají děti dojem, že se musí připojit k jednomu nebo druhému rodiči, že „nelze mít beztrestně rád jednoho člověka“ (Plaňava 1994, s. 49).

Tuto situaci nazývá Teyber (2007) a Plaňava (1994) **konfliktem loajality**. Takovéto rozhodnutí může v dětském psychickém i fyzickém zdraví napáchat velké škody.

Důvodů, proč toto rodiče dělají záměrně, je několik. Potřebují si dokázat, že nad druhým rodičem vyhráli a dokazují si to **získáním náklonnosti dítěte**. Důvodem naopak může být i **pocit prohry**. Častým předpokladem pro vznik konfrontace jsou jakási **rodinná spojení**. Často jsou uzavírána mezi matkou a dcerou, kdy otec jde z kola ven. Dcery při snaze navázat kontakt s otcem mohou trpět pocitem viny, nebo zrady vůči matce. Není žádnou výjimkou, že místo, aby rodiče spolupracovali v otázce výchovy svých dětí, podkopávají navzájem svou autoritu a znevažují jeden druhého.

3. 3. 3. Parentifikace

Jedním z mnoha negativních dopadů rozvodu může být i tzv. **parentifikace**. Na mnoho dětí je po odchodu rodiče kladeno spousta nároků, v podobě činností, které v minulosti nevykonávaly a které jim často ani nepřísluší. Těmito povinnostmi jsou často práce, které v minulosti vykonával druhý rodič, který nyní chybí, a tyto povinnosti zbyly na dítě, neboť matka je zavalená vlastními problémy a není v jejich silách, obzvláště krátce po rozvodu, vše dokonale zvládat.

Dítě se stává rodičovým důvěrníkem, radí mu s problémy v zaměstnání, s jeho milostným životem. Stará se o domácnost, pečuje o mladší sourozence, uklízí, vaří. V menší míře to dítěti prospívá. Z odpovědnosti, která je na něj kladena může nabýt vyššího sebevědomí, cítit se důležitý. Na druhou stranu může parentifikace vzbudit v dítěti **pocit vlastní neschopnosti**, neboť malé dítě nemůže

nikdy nahradit dospělého a zastat jeho povinnosti stejně dobře.

Parentifikace může v dítěti vzbudit dokonce **pocit viny** z uspokojování vlastních potřeb, a s tím související pocit odpovědnosti za problémy druhých lidí. Tyto děti mají neustále dojem, že musí být svým rodičům nablízku a pomáhat jim řešit jejich problémy. Nehledě nato, že tím, že dítě dostává pravomoci, které mu za normálních okolností nepřísluší získá i pocit větší moci a matka (druhý rodič) pro něj nepředstavuje autoritu. Tím mohou vznikat velmi vážné konflikty, ve kterých se dítě může projevovat agresivně, vzdorovitě (Teyber 2007).

4. ROZVOD A ROZVEDENÉ MATKY SAMOŽIVITELKY

Tato část se věnuje vybraným tématům, která mohou představovat a často také představují, úskalí v životě rozvedených žen, které prokazatelně žijí v oddělené domácnosti od otce dětí a v rámci jedné domácnosti jsou hlavní osobou zajišťující potřebné výdaje, jinak též matky samoživitelky.¹⁵ Prostor je věnován výchově dětí, ekonomické situaci, a v závěru krátce roli genderu ve svěřování dětí do péče matkám.

4. 1. Výchovné překážky v porozvodové péči matky o dítě

Pro výchovu dětí je důležitá **přítomnost obou rodičů**. Děti potřebují mít mužský i ženský vzor, proto aby se mohly správně a zdravě adaptovat na svou budoucí roli muže a ženy. Absence jednoho z nich přenáší velkou zátěž na druhého rodiče¹⁶, v drtivé většině na matku. Otcové se často přestávají v životě svých dětí výrazně angažovat a podílet se na výchově svých dětí. Jejich pasivita má

15 Definice z Genderové, informační a tiskové agentury. (www.ta-gita.cz)

16 Pouze jedno dítě z deseti žije s otcem. (Warshak 1995; Dudová, Hastrmanová 2007)

mnoho různých důvodů. Ztráta pocitu vlastní důležitosti v životě dětí, pocit prohry, ztráta zájmu o své děti, stěhování atd. Pouze jedna čtvrtina všech dětí se s otcem stýká pravidelně i v letech po rozvodu.

Matky mají po rozvodu mnohdy problémy s udržení kázně a zachování autority u svých dětí. Důvodem mohou být přibývající starosti s udržení chodu domácnosti, s finančním zajištěním rodiny, nespokojeností matky v osobním životě, přetrvávající zármutek pramenící z rozvodu a rozpadlé rodiny, pocity viny za rozpad manželství.

Nezřídkou dochází k roztržkám a hádkám mezi matkou a dětmi, ale také k problémům v komunikaci dětí s ostatními lidmi. Tyto problémy nabývají na intenzitě zejména u synů, kteří nemají dostatečný vzor, ke kterému by cítili respekt a který by je dostatečně ukáznil. Tuto roli již tradičně v rodině zastupuje otec. Jeho absence v rodině může způsobit i absenci kázně u dětí (Teyber 2007).

Nepřítomnost otce jako mužského vzoru může být dobře nahrazena blízkými mužskými příbuznými, popřípadě novým partnerem matky (Dudová, Hastrmanová 2007).

Matka naopak z tradičního hlediska zastává funkci opatrovatelky. Její funkce je starat se o pocity dětí, naslouchat jim. Tato funkce se po rozvodu většinou rapidně mění. Od matky se náhle očekává, že v jedné osobě zastane i funkci otce, o jehož blízkost jsou děti rozvodem ochuzeny. Tyto ženy se z ničeho nic ocitají v situaci, kdy musí samy zvládnout práci, kterou v minulosti vykonávali dva lidé, ale prostředků k jejímu dosažení se zpravidla nedostává. Jeden zdroj příjmu a energie ubyl a zájem otce postupem času klesá.

S novou rolí se mnoho matek vyrovnává nesnadno. S pocity úlevy se mohou dostavit i psychické problémy, které pramení z nově nabitě role matky samoživitelky a se zcela novými nesnázemi, se kterými se setkávají. Spadá sem strach z toho, že si nenajdou vhodného partnera, který bude zároveň dobrým nevlastním otcem dětí. Ženy zpravidla touží po novém partnerovi (i dobrém nevlastním otci pro děti), ale

zároveň uvažují nad tím, zda je dobrý nápad ho vůbec hledat právě kvůli dětem. Mezi jejich obavy patří i nejistota v otázce dobré výchovy, trpí pocitem neúplnosti rodiny, vinou, že dětem vybraly špatného otce (Plaňava 1994; Dudová, Hastrmanová 2007).

Výchova u rozvedených matek samoživitelek se vyznačuje dvojitým přístupem. Prvním z nich je **liberální postoj**. Matka k dětem přistupuje jako k samostatným a vyspělým osobnostem. Domnívá se, že děti jsou díky zkušenostem, které před a během rozvodu zažily, zralejší. Ale i přesto matky cítí potřebu vymezit jasná pravidla hry, která se nesmí porušovat.

Druhou skupinu tvoří matky, které volí **autoritativnější přístup**, který se dá vysvětlit absencí otce a domněním matky, že musí zastoupit jeho otcovskou (autoritativní) roli (Dudová, Hastrmanová 2007).

4. 2. Ekonomické hrozby rozvodu pro samoživitelky

4. 2. 1. Dopad rozvodu na životní úroveň - fakta

Neúplné rodiny, které jsou vedené z osmdesáti osmi procent ženou se řadí na předposlední pozici, v pomyslném žebříčku chudoby, který bychom sestavily od nejbohatších vrstev po ty nejchudší.¹⁷

Úhrnem bylo v roce dva tisíce jedna napočítáno 308 621 neúplných rodinných domácností, ve kterých žily závislé děti.¹⁸ Z toho byla v 182 730 případech v čele domácnosti zaměstnaná matka, která se starala minimálně o jedno nezaopatřené dítě. Ve 36 732 případech byla v čele neúplné rodinné domácnosti se závislými dětmi nezaměstnaná matka.¹⁹

S rozvodem zpravidla přichází citelné **zhoršení životní úrovně**. Z

17 Hůře na tom jsou už jen osamělí důchodci. (Benešová 1999)

18 Příloha H

19 Příloha I

výzkumu provedeného Mgr. Benešovou pro Sociologický ústav AV ČR (1999) vyplývá, že téměř čtyřicet procent neúplných rodin má nedostatečné finanční prostředky k zajištění potravy. Celých dvanáct a půl procenta z nich pociťuje tento nedostatek velmi silně. V případě, že osamělý rodič (matka) nedisponuje potřebným množstvím peněz na nákup potravin znamená, že buď vůbec, anebo velmi omezeně disponuje penězi na zajištění ostatních, někdy i životně důležitých, potřeb.

Klíčovým problémem, který matky samoživitelky musí řešit, je **otázka bydlení**. Je zvykem, že si žena ponechá byt, zatímco muž dostává zbylý věcný majetek a žena mu svůj podíl z bytu splácí. Avšak mnoho rozvedených žen se po rozpadu manželství vrací zpět k rodičům, kteří ji pomáhají, jak po finanční stránce, tak s výchovou dětí. Nezřídka se tyto ženy stávají na rodičích opět hmotně závislé a pomoc rodičů se pro ně stává životně důležitou.

Problémy s financováním bydlení, tzn. placení nájemného, elektřiny a tepla pociťuje až padesát čtyři procent neúplných rodin, z toho silný nedostatek přes dvacet jedna procenta z nich (Benešová 1999). Dá se předpokládat, že se tato čísla budou i nadále zvyšovat se stávající ekonomickou krizí, neboť lidé budou propouštěni ze svých zaměstnání a jejich koupěschopnost se bude snižovat.

Ženy jsou již tradičně znevýhodněny na **pracovním trhu**, jejich pozice je nejistější a jejich platové ohodnocení je nižší než u mužů. Obzvláště rozvedené a osamělé matky bez kvalifikace se snadno mohou dostat do izolace, ze které nejsou schopné se dlouhodobě vymanit. Se značnými problémy na pracovním trhu se potýkají ženy, které před rozvodem nepracovaly, byly na rodičovské dovolené, nebo vypomáhaly partnerovi v podnikání. Tyto ženy musí urychleně reagovat na vzniklou situaci, najít si zaměstnání, které pokryje alespoň ty nejnutnější náklady na provoz domácnosti. Tyto ženy si zpravidla nacházejí méně kvalifikovanou práci, která je dostatečně flexibilní a která jim umožňuje se uvolnit v případě nemoci dítěte.

Na druhou stranu je díky přítomnosti dětí v domácnosti čas věnovaný pracovním aktivitám také značně omezen.

Osamělé matky jsou často odkázány na **sociální pomoc státu**. S přihlédnutím k cenám bydlení, potřebám dětí a nákladům spojených s vedením domácnosti jako takové je zřejmé, že dávky sociální podpory ani zdaleka nepokryjí potřebnou část těchto nákladů.

Jedním z dalších problémů, který je pro neúplné rodiny typický, je **neschopnost vytváření finančních rezerv**, pro případ nějaké neočekávané události, jako je např. nemoc, nebo úraz (Dudová, Hastrmanová 2007). Z takového omezení vyplývá nemožnost platit dětem např. stavební spoření nebo přispívat na spořicí účet. O tyto prostředky jsou pak děti ochuzeny a jejich start do života se tím může značně zkomplikovat.

4. 2. 2. Příčiny vzniku chudoby u matek samoživitelek

Po rozvodu je devět z deseti dětí svěřeno do péče matce. Výrazná změna, ke které po rozvodu dochází znamená velmi silnou zátěž pro matku, která má náhle své děti finančně zajistit a ještě jim věnovat dostatek péče, aby emočně a fyzicky nestrádaly.

Z výzkumu provedeného v sedmdesátých letech v USA je patrné, že nejtěžším obdobím pro matku je první rok po rozvodu. Matky se po rozchodu neztřídky potýkají s nižší mírou sebedůvěry, musí se psychicky vyrovnat s rozchodem s bývalým partnerem a zároveň je pro ně nezbytné mít dobré zaměstnání z něhož budou schopny pokrýt náklady na domácnost a potřeby dětí. Další výraznou změnu představuje změna v rodičovské roli a změna rodinných pravidel, ke kterým po rozvodu musí dojít (Wallerstein, Kelly 1980, dle Dudové, Hastrmanové 2007).

Příjmy matek samoživitelek tvoří zpravidla jejich plat ze zaměstnání, výživné, které jim posílá otec dětí a sociální dávky od státu.

Celkový úhrn domácností v roce dva tisíce dva činil 4 053 811, z toho bylo přes dvanáct procent domácností, které tvořily neúplné rodiny. Z neúplných rodin se přes třicet dva procent pohybovalo v deseti procentech nejnižších čistých ročních příjmů na osobu, z celkového počtu všech domácností.²⁰ Největší zastoupení neúplných rodin v oblasti čistých ročních příjmů na osobu, bylo v rozmezí mezi 48 001 a 60 000 Kč, přičemž úplné rodiny měly největší zastoupení v rozmezí 60 001 – 72 000 Kč²¹ (Mikrocensus 2002).

Po rozvodu jsou tak téměř tři čtvrtiny žen z důvodu finanční tísně nuceny přivydělávat si **další práci**. Jedná se zpravidla o méně kvalifikovanou práci, kterou je možné vykonávat doma nebo večer (Dudová, Hastrmanová 2007). Díky tomu jsou matky unavené a přetížené. Děti jsou mnohdy ochuzeny o čas, který byl v minulosti vyhrazen jen jim. Rytmus domácnosti už není tak pravidelný, jak tomu bývalo dříve a činnosti, které byly v minulosti zaběhnutým standardem nyní probíhají nepravidelně. Z uvedeného je evidentní, že změny spojené s rozvodem mohou značně zasáhnout kvalitu péče o děti. Domácnost rodičů samoživitelů není tak uspořádaná a nepanuje v ní tak potřebný pevný řád, který děti především v této době tak moc potřebují (Teyber 2007).

Životní úroveň neúplných rodin neklesá jen proto, že z dvoupříjmové rodiny se stává jednopříjmová, ale i proto, že „[...]otec aktivně nezaujímá rodičovskou úlohu“ (Teyber 2007, s. 95). Někdy otcové nechtějí přispívat nad rámec výživného. Mnoho žen se také musí vyrovnat s tím, že výživné, které má otec vyměřené soudem, stačí na pokrytí potřeb rodiny jen částečně.²² Přibližná částka výživného na dítě činí nejčastěji jeden až tři tisíce korun. Otcové navíc výživné na své děti platí často nepravidelně v nižší míře, nebo vůbec. Není neobvyklé, že bývalí partneři hledají různé způsoby, jak se placení výživného vyhnout, nebo jeho výši snížit. V případě, že otcové

20 Příloha J Pozn.: v těchto údajích jsou zahrnuty i neúplné rodiny (domácnosti) bez nezaopatřených dětí.

21 Příloha K

22 Dle Dudové nepokryje výživné placené otci ani ½ nákladů na děti. (Dudová, Hastrmanová 2007, s. 53)

výživné platí, tak jak mají, se stává, že jen s nelibostí přispívají na další výdaje, které jejich děti potřebují. Odmítají například kupovat dárky, přispívat na školní výlety, školy v přírodě, školní pomůcky apod. Matky se kvůli těmto výdajům zadlužují, nebo jsou odkázány na pomoc rodiny, neboť jejich naplnění je pro jejich subjektivní vnímání chodu rodiny velmi důležité (Dudová, Hastrmanová 2007).

A právě v této oblasti, tzn. placení mimoškolních, školních aktivit, kroužků apod., se propad životní úrovně často projevuje. Je to jeden z dobře viditelných ekonomických rozdílů mezi dvourodičovskou a jednorodičovskou rodinou.

Díky tomu, že matka nedisponuje potřebným množstvím finančních prostředků na uhrazení těchto „nadstandartních“ nákladů, může být dítě okolím negativně vnímáno. Proto, jak bylo výše již naznačeno, je pro matky věcí cti, náklady na tyto aktivity uhradit.

4. 3. Role genderu při svěřování dětí do péče

Ve společnosti je v dnešní době stále velmi silně zastoupen konzervativní postoj k otázkám výchovy dětí, finančnímu zajištění rodiny, k domácím pracím a obstarání hladkého chodu domácnosti. Znamená to, že více než polovina mužů i žen zastává názor, že žena se má starat o děti a domácnost a muž vydělávat peníze.

Tento zakořeněný předpoklad tedy logicky směřuje k preferenci matek, v otázce svěřování dětí do péče po rozvodu. Otcové jsou v tomto směru významně znevýhodněni. „Apriori se předpokládá, že nezvládnou rodinný provoz a plnou odpovědnost za péči a výchovu dětí“ (Čermáková 1997, s. 69). Ženy jsou chápány jako bytosti, které vydělávají peníze, tzn. že jsou v pozici spoluživitele, a zároveň, že zvládnou i rodinný provoz. Očekává se, že jeden rodič bude mít zaměstnání, které je možné kombinovat s rodinnými povinnostmi. „Druhý rodič je obvykle žena, což vyplývá z asymetrie očekávání

spjatých se stereotypem ženských vlastností a zájmů. Vydělává-li více než muž, většinou se na genderovém schématu rodiny nic nezmění“ (Čermáková 1997, s. 73).

Do vědomí českých žen se pevně vtiskl obraz **feminní socializace**. Ženy na svých dětech velmi lpějí, věnují jim více času, jsou hlavní osobou v péči o dítě, více trpí tím, když děti nemají. Muži mají ke svým dětem méně normativní vztah, méně se od nich očekává, jsou považováni za méně komplexní osobnost. Od mužů se naopak očekává, že se budou více orientovat na práci.

Muži také méně často (22,1%), než ženy (31,3%), souhlasí s výrokem, že dítě může vychovávat stejně dobře jen jeden z rodičů jako oba společně. Genderovou asymetrii, která je z těchto čísel patrná, lze vysvětlit výsledky běžné rozvodové praxe v ČR, kdy děti po rozvodu získává nejčastěji do své péče právě žena. „Nesouhlas mužů lze pokládat také za výraz nesouhlasu s asymetrií dominantní kompetence žen v otázce výchovy a péče o děti“ (Čermáková 1997, s. 59). U žen (60%) je častěji než u mužů (52%) nejlepším řešením manželských neshod, právě rozvod.

5. VÝZKUMNÁ ZPRÁVA

5. 1. Úvod

Účelem výzkumné části práce je provést hloubkovou sondu pomocí kvalitativního výzkumu, získat tak konkrétní vhled do porozvodové situace žen samoživitelek a odpovědět na **stanovený výzkumný problém**. Jaký dopad má rozvod na osobní spokojenost rozvedených samoživitelek z hlediska výchovy a změny životní úrovně?

Kvalitativní přístup byl zvolen proto, aby byla čtenáři odkryta a prezentována sociální realita v takové podobě, jak ji jednotlivé respondentky chápou a prožívají (Švaříček, Šed'ová 2007).

Do výzkumného vzorku bylo vybráno šest rozvedených žen, které mají alespoň jeden rok zkušenost se samoživitelstvím, jejich věk nepřesahuje čtyřicet osm let a děti mají s jedním mužem. Jejich vzdělání je rovnoměrně rozděleno mezi vysokoškolské, středoškolské a učňovské. Ve všech šesti případech jde o matky, které žijí v oddělené domácnosti od otce dětí. Dvě ženy žijí v domácnosti s novým přítelem, z toho jedna se znovu provdala a má s novým manželem dítě. Dvě žijí se svými rodiči, jedna žije se svým dítětem sama a jedna respondentka již s dětmi ve společné domácnosti nežije, neboť už má děti dospělé. Všechny tyto ženy mají minimálně roční zkušenost se samoživitelstvím a tím pádem vyhovují stanoveným kritériím.

Kritéria byla ve fázích příprav několikrát pozměněna, neboť bylo záhy zjištěno, že není jednoduché nalézt ženy, které by se v původně zadaných kritériích shodovaly.

Zvolenou metodou je polostrukturovaný rozhovor, což znamená, že respondentky odpovídaly na předem připravené otázky ze schématu. Stalo se však, že během rozhovoru došlo i na otázky neplánované, které z rozhovoru přirozeně vyplynuly, což je konečně i záměrem polostrukturovaného rozhovoru.

Schéma otázek bylo koncipováno do **třech stěžejních okruhů**, které se shodují s hlavními okruhy zájmu výzkumu. Jsou jimi **osobní spokojenost respondentek, ekonomická situace po rozvodu a výchova dětí**.

Kontakty na respondentky byly získány prostřednictvím internetových diskuzí na serveru Rodina.cz. Konkrétně se jednalo o diskuze „Děti rozvedených rodičů“ a „Rozvod“. Dále byla využita metoda sněhové koule, což znamená, že kontakt na další respondentku byl získán od té předešlé. V jednom případě šlo o osobní známost respondentky a autorky.

Všechny rozhovory byly prováděny na veřejných místech, konkrétně v restauracích. Místo konání rozhovoru bylo zcela ponecháno na respondentkách, proto aby se cítily co nejlépe a

uvolněně. Žádná z respondentek si nepřála uskutečnit rozhovor ve své domácnosti.

Rozhovory proběhly od prosince dva tisíce osm do února dva tisíce devět. Rozhovory nebyly nijak předem časově omezené a konaly se bez přítomnosti dalších osob.

V rámci příprav výzkumu byl proveden pilotní rozhovor s jednou respondentkou proto, aby se autorka ujistila o relevantnosti výzkumných otázek a o validitě zvolené metody.

První tématický okruh věnovaný postoji a pohledu na porozvodovou situaci obecně se vyznačoval otázkami, které se týkaly zejména zhodnocení situace po rozvodu. Konkrétně, zda respondentky spatřují ve svém porozvodovém životě více pozitiv nebo negativ, zda rozvodu litují, co dobrého a zlého jim rozvod přinesl, co se změnilo, jak se vidí ve své roli samoživitelky atd. Záměrem tohoto okruhu bylo získat informace, ze kterých lze snadno poznat, zda jsou respondentky spíše spokojené či naopak a proč tomu tak je.

Druhý tématický okruh se soustředil na změnu ekonomické situace, potažmo životní úrovně, která po rozvodu pro respondentky nastala.

Obecně je známo, že osamělí rodiče s dětmi mají zpravidla komplikovanou ekonomickou situaci. Otázky, které byly respondentkám položeny proto zjišťovaly, co konkrétně se v této oblasti pro ně změnilo. V čem tkví „kámen úrazu“? Otázky se týkaly zejména zaměstnání, výše příjmů, výživného, bydlení, změny v životní úrovni a šetření finančních prostředků.

Záměrem bylo nahlédnout do finančních záležitostí jednotlivých domácností a zjistit, zda se u dotazovaných respondentek objevuje nějaký společný jmenovatel v této věci. Zda jsou to právě finanční nesnáze, co výrazně ovlivňuje celkový pohled na jejich životní situaci.

Třetí, stěžejní tématický okruh otázek se věnoval mateřské výchově po rozvodu. Pozornost byla zaměřena zejména na překážky

ve výchově po rozvodu, dále na reakce dětí na rozvod, na změny v chování, na rodinné vztahy, respektive vztah dětí s matkou a otcem po rozvodu, na vzájemnou spolupráci rodičů ve výchově dítěte atd. Cílem tohoto okruhu bylo získat informace o tom, jak se poměry v rodině, z hlediska výchovného, změnily. Pozornost byla kromě jiného zaměřena také na kontakt dětí s otcem a na potenciální změnu v jeho účasti na výchově. Jak jeho účast hodnotí respondentky, resp. jak jsou s otcovou účastí spokojené.²³

5. 2. Dopad rozvodu na osobní spokojenost žen samoživitelek

Velmi patrné je hodnocení respondentek, které s rozvodem souhlasily, pro které byl rozvod „nejlepším“ řešením situace oproti respondentkám, které si rozvod nepřály.

Všechny respondentky shledaly situaci po rozvodu jako velmi náročnou, především v době těsně po rozvodu. Často zmiňují obrovskou psychickou, fyzickou a finanční zátěž, která na ně po rozvodu dopadla. Z dlouhodobějšího hlediska shledávají svou situaci jako zklidněnou, jako situaci, na kterou si musely nejprve zvyknout a přizpůsobit se jí a naučit se v ní žít.

U mě je všechno ta psychika určitě, finance v tom hrajou..., psychická stránka vůči mě, jak se cejtím já, ale určitě i vůči dětem. (Pavčina 29, dvě děti)

Smysl života je narušený. Musí se hledat nový. Vyrovnat se psychicky se vším, se ztrátama a s novou realitou. (Eliška 47, tři děti)

Respondentky se shodují v tom, že rozvod a následná situace po

23 Příloha L

něm má spoustu záporných stránek, avšak všechny kromě jedné jsou se svou situací spokojené a rozvodu nelitují. Jedna respondentka trochu lituje rozvodu v tom smyslu, že jí bývalý manžel čas od času chybí, ale i přesto hodnotí rozvod jako životní změnu, která má i svá pozitiva.

On jako osoba mi chybí. Občas teda. (Darina 29, jedno dítě)

Dvě respondentky rozvodu litují proto, že je manžel opustil kvůli jiné ženě.

Tak to byla zrada určitě, protože to člověk nečekal. Myslela jsem si třeba, že se k těm dětem bude chovat jinak, ... (Pavčina 29, dvě děti)

Postupem času však i tyto ženy vidí rozvod jako dobré řešení situace, které jim přineslo určitá pozitiva.

Jako spoustu věcí jsem si nedokázala představit, že bych byla schopná udělat a když se tohleto stalo ... tak ženská zvládne všechno. (Radka 34, dvě děti)

Mezi nejčastěji zmiňované důvody, proč se respondentky cítí po rozvodu spíše spokojené, byla získaná nezávislost, svoboda, nabyté sebevědomí, sebedůvěra, klid.

Těch faktorů, které byly omezující v manželství bylo daleko více, než omezujících faktorů po rozvodu. (Eliška 47, tři děti)

Spokojenost v osobním životě, ale po finanční stránce ne. (Dita 35, jedno dítě)

...tím, že jsem začala chodit do práce, jsem víc finančně nezávislá.

Mám svůj život, zodpovídám se pouze sama sobě, maximálně svému dítěti. (Darina 29, jedno dítě)

Měla jsem větší klid a sílu se věnovat svým dětem. (Martina 38, dvě děti)

Častým jevem, který si většina žen pochvaluje, je dobrý vztah s dětmi, jejich vzájemné sblížení, prohloubení vzájemného pouta. Zajímavým zjištěním je, že vzájemné vztahy matek a dětí paradoxně prohloubila nepříznivá ekonomická situace. Tento jev však zřejmě není ničím zvláštním, je spíše přirozenou reakcí na situaci. Kromě jedné respondentky, která uvedla, že jí rozvod přinesl z dlouhodobého hlediska také problémy s dětmi, uvedly všechny, že je jejich vztah s dětmi uspokojivý. Některé však přiznávají, že na dětech po rozvodu daleko více lpějí a že to částečně považují za výchovnou chybu.

Z počátku jsme neměli v nové domácnosti TV, takže jsme si s dětma četli, poslouchali pohádky či písničky a zpětně musím říct, že to bylo hezké a příjemné a stmelilo nás to ve všech změnách, které nastaly. (Martina 38, dvě děti)

Táta minulý měsíc neposlal alimenty a F. mi dnes řekl: „maminko tak si vem peníze odemě“ (Pavčina 29, dvě děti)

Výzkumné otázky se týkaly také trávení volného času respondentek, neboť i to má značný vliv na jejich osobní spokojenost. Zde se značně projevila nepostradatelnost pomoci rodičů respondentek. V opačném případě, kdy rodiče nebyli vždy k dispozici respondentky svůj soukromý život omezily pouze na starost o děti, popřípadě se plně přizpůsobily časovému harmonogramu dětí.

..., mamka je na invalidním důchodě, tak vlastně, když bych chtěla

někam jít, tak by mi je pohlídala, ale žádný aktivity nemám, jako nic nevyhledávám. Veškerý čas věnuju rodině. Určitě. (Pavčina 29, dvě děti)

Tak on má kroužky, když já mám kroužky. Já chodím tancovat břišní tance, takže malý je s babičkou ..., anebo chodím večer, kdy mi hlídá maminka a to on už spí. (Darina 29, jedno dítě)

Na otázky co je na porozvodovém životě nejsložitější, odpovídaly respondentky celkem jednohlasně. Nejsložitější je pro ně fakt, že jsou na vše samy, že si o každou pomoc musí vždy někomu říct, a to jak svým rodičům, státním institucím, nebo bývalému manželovi.

..., strach o to, když by se něco stalo, ..., že když ty rodiče, taky nebudou moct vždycky. Není to tak, že tam s váma pořád někdo je. ... Když to funguje jsou zdravý a tak, tak není problém. ... Nedokážu si představit, že bych na ty děti byla úplně, úplně sama. (Radka 34, dvě děti)

Otcové dětí nepovažují péči o své děti po rozvodu za tak samozřejmou jako před ním. Někteří se o své děti přestali po skončení manželství téměř úplně zajímat. Rozdíl v přístupu otců po rozvodu, byl zaznamenán v tom, jak se podíleli na výchově již předtím. Tam, kde nebyl zájem ze strany otce již v minulosti, nelze sledovat jeho zájem po rozvodu.

Mimo tu dobu? Vůbec se nezajímá. (Dita 35, jedno dítě) (Na otázku: Zda se otec zajímá i mimo čas, který mu je vyhrazen.)

I přes to, že je dnes rozvod společností daleko více tolerován než v minulosti, setkala se většina respondentek s nějakou formou diskriminace. Diskriminace byla respondentkami chápána různě.

Nezanedbatelným zjištěním byl pocit diskriminace z přístupu sociálních pracovníků na úřadech poskytujících dávky státní sociální podpory a pomoc rozvedeným ženám. Respondentky se však vyjádřily i v tom smyslu, že rozvedeným ženám dává společnost šanci, právě proto, že jsou rozvedené.

...cítila jsem se a cítím se doted', co se týče sociálky a takovýchto věcí. ... Že po mě pořád chtěli dojíždět s nějakýma papírama, potvrzovat to kolik beru, alimenty, potvrzovat, že chodím do práce, že chodíme do jesliček. Toto se mi prostě nelíbí, ..., bere mi to strašnou spoustu času a jsem na to sama, musím to vyřídit já. (Darina 34, jedno dítě)

5. 3. Dopad rozvodu na ekonomickou situaci a životní úroveň

Po ekonomické stránce se situace respondentek nějakým způsobem zkomplikovala ve všech šesti případech.

Těsně po rozvodu to bylo hodně špatné, to jsem zůstala úplně bez prostředků. Postupně jsem ale nacházela nové zdroje, lepší. (Eliška 47, tři děti)

Zhoršení ekonomické situace se promítlo především v otázce bydlení, vytváření finančních rezerv a zajištění ošacení a potravin.

Naši mi hodně pomáhají. Jako kdybych je neměla, tak jak říkám, člověk by šel pod most, nebo do azylového domu ... (Pavčina 29, dvě děti)

Ekonomická situace se mi krapet zhoršila, ... Byla jsem sama na placení nájmu a inkasa, předtím na to byly příjmy dva. (Martina 38, dvě děti)

Polovina žen byla finančními nesnázemi donucena ke stěhování zpět k rodičům. Ostatní ženy, které si bydlení obstaraly jiným způsobem, nebo se stěhovat nemusely, však nějakým způsobem bytovou otázku i přesto řeší.

Ne nemusela jsem se stěhovat, protože máme byt ve společném vlastnictví, ... Ale byly tam právě strašný problémy s tím bydlením v začátku. (Radka 34, dvě děti)

Většina žen se také musela po rozvodu ze společného bydlení vystěhovat a hledat bydlení náhradní. Bez výpomoci rodičů by se jen stěží obešly tři respondentky.

Stěhovala jsem se k rodičům, ... nemít rodiče, tak nevím jak bysem to řešila, protože to jako by bylo po finanční stránce neúnosný. (Dita 35, jedno dítě)

Ted' jsme momentálně u rodičů a hledáme s V. teda spolu nějaké bydlení dál. (Darina 29, jedno dítě)

Problémy týkající se zaměstnání, respondentky v zásadě neshledávaly. Ty, které pracují, jsou se svým zaměstnáním spokojené a přístup zaměstnavatele hodnotí pozitivně. Respondentky jsou schopné bez vážnějších problémů zkombinovat práci a péči o děti, tak jak potřebují, avšak mnohdy pouze s podporou druhých lidí (rodičů, známých). Představa, že by měly zvládat veškeré denní činnosti zcela samostatně se jim často zdá v podstatě nereálnou.

Takže mamka zařizuje doktory, do školky je odvádí, nemůžu tu práci ztratit. (Pavčina 29, dvě děti)

..., když jsou prázdniny já mám prázdniny, když je volno, já mám

volno, a když je nemocný vezmu si paragraf. A zatím jsem teda neměla problém s tím, že by někdo nadával, nebo nechtěl mi ho dát. (Darina 29, jedno dítě)

Tématem výzkumu byl i způsob, jakým respondentky ve svých domácnostech šetří a v jaké míře. Jednoznačná shoda se ukázala u ošacení, na kterém se dá ušetřit výrazným způsobem.

..., člověk nepůjde někam do normálního krámu, půjdu k „vietnamcům“, nebo do „sekáče“. (Pavčina 29, dvě děti)

Mám postavu v proporcích našich Vietnamských spoluobčanů, takže se klidně u nich oblíknu a nebrečím, ... (Martina 38, dvě děti)

Další zmiňovanou položkou byly potraviny a energie.

Člověk by měl koupit něco zdravýho, jak se teď propaguje, ..., tak já si ten kvalitnější výrobek koupit nemůžu, protože na to nemám. ... nebo třeba se mi stane, že děti mám u našich jo, tak třeba tolik netopím. (Pavčina 29, dvě děti)

Potvrdilo se, že samoživitelky po rozvodu mají problém se zajištěním základních životních potřeb. Respondentky v tomto výzkumu se přiznaly, že by jim dělalo značné obtíže našetřit finanční prostředky na horší časy nebo na nadstandartní položky jako je kupříkladu dovolená.

Na dovolenou jezdíme, ale je to tak, že mi to platí rodiče, nebo babička přispívá. (Pavčina 29, dvě děti)

Zase je to o prioritách. ... sportovní vybavení...ano syn měl vybavení na tenis, ..., myčku a PC přišly až s novým manželstvím. (Martina 38,

dvě děti)

Ale mám velkej problém, kdybych neměla rodiče, který berou každěj rok děti k moři, ... (Radka 34, dvě děti)

Pouze jedna respondentka uvedla, že platí svým dětem úrazové pojištění a, že by mohla našetřit více peněz, kdyby to bylo opravdu nutné. Nedostatek finančních prostředků se u respondentek projevuje obzvláště v tom, že v době potřeby upřednostní své děti a koupí nejprve potřebné věci jim a sobě až ve chvíli, kdy jsou uspokojeny potřeby dětí.

Tak já budu mít starý lyže, abych dětem mohla koupit nový. (Radka 34, dvě děti)

Negativní hodnocení obdržela, výše výživného, vyplácené otcem dětí. V pěti ze šesti případů byly respondentky nespokojené s jeho výší. Všichni otcové, až na jednoho, vyplácí výživné sice pravidelně a v nařízené míře, avšak jeho výše, není podle subjektivního hodnocení matek zdaleka taková, jaká by odpovídala potřebám dětí. Představy respondentek o částce výživného se většinou pohybují od třech do pěti tisíc na jedno dítě.

K poměru k tomu, co vím, kolik si vydělá, tak je nízká. (Radka 34, dvě děti)

Ale tím, že z těch peněz jakoby dejme tomu tisícpětset odchází na ty dluhy, tak mě on fyzicky přispívá pětistovku, takže to je jako směšné. (Darina 29, jedno dítě)

Respondentkám byly položeny na závěr i otázky, které se týkaly spokojenosti s vyplácením sociálních dávek a jejich výší. Stejně jako

u výše výživného se většina žen shodla na tom, že jejich výše je víceméně nedostatečná.

5. 4. Vliv rozvodu na výchovu dětí

Rozvod se vždy nějakým způsobem odrazil na vztahu dětí k jejich rodičům, nebo rodičů k jejich dětem. Ve vztahu dětí k matce a matky k dětem šlo zpravidla o zlepšení a prohloubení vzájemného pouta.

Po rozvodu jsme se hodně citově provázali. Z mé strany tam byla až závislost, obava a strach. (Eliška 47, tři děti)

Na straně otců se projevily častěji nepříznivé důsledky. Zejména v tom smyslu, že se otcové přestali aktivně podílet na péči o dítě, nebo došlo ke vzdálení ze strany dítěte.

On mu sice říká tatínek, ale přijde mi to jakoby to byl strýc. ..., tam se nevytvořilo takové to pouto vyloženě, že by to byl ten tatínek. Neposteskne si. Když ho donutím, tak mu zavolá (pozn. autora: syn otci). (Darina 29, jedno dítě)

On tam jezdí, že musí a že by sám chtěl a těšil se – to ne. ... On se nikdy na výchově nepodílel, např. na třídních schůzkách nebyl nikdy. (Dita 35, jedno dítě)

U dětí docházelo k poměrně ambivalentním reakcím na rozvod. To je dáno okolnostmi, které rozvod doprovázely a také věkem dětí. To znamená, že děti reagovaly na rozvod jak negativně, což se projevilo zejména v psychických obtížích a regresivním chování, tak pozitivně, což sebou přineslo zlepšení psychického stavu a pocity zodpovědnosti až altruismu, které děti projevovali vůči svým matkám.

Respondentky často zmiňují potřebu mužského vzoru a blízkost otce, které se dětem nedostává. Interpretují to jako změnu, kterou by si v budoucnu pro své děti přály.

Ze strany „bio“ otce, vést a podporovat děti k sebeúctě, smyslu pro zodpovědnost, čest, více sebevědomí a cílevědomosti ve studiu. (Martina 38, dvě děti)

Přijde mi, že by trošku víc mohla jako přemejšlet víc nad tím otcem. (Radka 34, dvě děti)

Přála bych si, aby se táta zajímal o jejich vnitřní hodnoty a naučil se být lepší táta, ... (Eliška 47, tři děti)

Otcovskou účast hodnotí z větší části negativně a to nejen proto, že výživné neodpovídá potřebám dětí, ale i z hlediska trávení společných chvil. Avšak většina dětí má možnost kontaktu s mužským vzorem, v případě že není k dispozici otec. U dětí dvou respondentek se objevuje přímo strach z otce, u jednoho agrese pěstovaná proti otci.

Co se týká životních postojů (synových, pozn. autora) tak je mu bližší můj současný manžel. (Martina 38, dvě děti)

Nezájem, nic, nevolá. (Pavčina 29, dvě děti)

To však nelze aplikovat na všechny bývalé manžele respondentek. Dvě respondentky konstatovaly, že se otcové o své děti po rozvodu zajímají a aktivně se podílí na výchově.

Já si myslím, že na něm víc visí. ... Manžel bývalý na něho hrdý je. ... My jsme teď měli neštovice, takže zjišťoval, jestli je to v pořádku, jestli už je zdravý, nebo jestli něco nepotřebujem. (Darina 29, jedno dítě)

Většina dětí se s otcem stýká pravidelně, nejčastěji jednou za čtrnáct dní, dále pak v době prázdnin a na svátky.

Společným znakem všech studií, kromě jedné, byla nulová spolupráce mezi rodiči v otázce výchovy dětí. Rodiče nejsou po rozvodu schopni být jednotní a domluvit se na společných výchovných pravidlech, které budou uplatňovat v zájmu svých dětí. Nevyskytuje se ani vzájemná podpora rodičovské autority.

Výpovědi respondentek k otázkám výchovy ovlivnil významně také psychický stav, který se zejména těsně po rozvodu takřka u všech respondentek zhoršil. Od tohoto stavu se odvíjel postoj, který tyto ženy zaujaly vůči bývalému manželovi a na základě toho vznikl i obraz otce, který prezentovaly svým dětem.

Některé respondentky otevřeně mluví o tom, že je nesmírně těžké se v této situaci chovat racionálně a s chladnou hlavou, zejména v případech, kdy se cítí ukřivděné a zklamané. Tyto pocity jsou patrně zejména v době, která nastala krátce po rozvodu a ve většině případů trvala zhruba rok nebo dva, než se s ní respondentky byly schopné vyrovnat. Někdy i déle.

Já jsem to ze začátku tlačila zpětně, když to vidím, špatně přes děti, že jsem mu je fakt ze začátku nedávala. ... Tím, že jsem nebyla nad věcí... a máte ještě řešit problémy dětí... (Radka 34, dvě děti)

Vlastně V., ten to nechápe, ale jako ničí mě ten šestiletý, protože má otázky žejjo. Jako „on mi slíbil, že se vrátí a už se nevrátí“. (Pavčina 29, dvě děti)

Měla jsem klid proto, abych se mohla po MD bez rušivých vlivů opět zařadit do náročného pracovního procesu při práci s dětmi ve zdravotnictví. A samozřejmě, měla jsem větší klid a sílu se věnovat svým dětem. (Martina 38, dvě děti)

Do výchovné oblasti zasahují i ekonomické problémy, které jdou ruku v ruce se spokojeností respondentek a tedy i s kvalitou výchovy. Je logické, že to zda jsou samoživitelky finančně zajištěny, zda otec dětí vyplácí výživné tak jak má, zda mají práci, ve které jsou spokojené významně ovlivní i to, jak přistupují k výchově svých dětí a zda mají dostatek volného času a prostředků, které mohou věnovat svým dětem.

Je to o prioritách. Já nepotřebuju mít značkové oblečení, nepoužívám drahou kosmetiku. ... Můj syn tedy chodil dvakrát v týdnu na hodiny hry na housle, kromě toho nahrávali jako třída CD, jezdili na koncerty, potřeboval oblek, společenskou obuv ... Na škole v přírodě byly mé děti vždycky,... (Martina 38, dvě děti)

Takže mamka zařizuje doktory, do školky je odvádí... nemůžu tu práci ztratit. ... Ale jak říkám, je horší mu vysvětlovat „já ti to nemůžu koupit, protože ti táta neposlal peníze“, takže já prostě řeknu „ je to hajzl“. Prostě neposlal ti peníze, nemám. (Pavčina 29, dvě děti)

5. 5. Diskuse (shrnutí)

Respondentky jsou se svou rolí rozvedené samoživitelky v zásadě spokojené a vidí v ní více kladných stránek, než těch záporných. Rozhodnutí rozvést se nelitují, ale mluví také hojně o tom, že nejobtížnější dobou pro ně byla situace, která nastala těsně po rozvodu.

Výpovědi všech respondentek na otázky týkající se spokojenosti v jejich osobním životě byly ovlivněny dvěma hlavními tématy – psychický stav a životní úroveň.

Jejich vyprávění ukazují na to, že zvláště špatný psychický stav nastal u těch žen, které si rozvod nepřály. Některé z nich se svěřily, že

byly nuceny vyhledat psychiatrickou péči (Dudová, Hastrmanová 2007). V tomto smyslu ženy hovořily také o tom, že je v tak silném stresovém vypětí těžké chovat se vždy správným způsobem a nehovořit o bývalém muži před dětmi hanlivě. Ženy podotkly, že se špatným psychickým stavem se potýkaly přibližně rok dva po rozvodu.

Zhoršení ekonomické situace se promítlo především v otázce bydlení, vytváření finančních rezerv, zajištění ošacení, ale i potravin.

Ženy hovořily o tom, že se potýkaly a potýkají s výraznými finančními problémy. Tato zjištění přesně potvrzují šetření, které provedla Mgr. Benešová pro Sociologický ústav AV v roce 1999. Uvádí zde, že „Rozpad rodiny zvyšuje ekonomickou zátěž domácnosti“, což se potvrzuje. Respondentky hovoří značně skepticky o tom, zda si mohou dovolit zajistit sobě a svým dětem, kromě jiného, také běžné potřeby pro život.

Přes obecný předpoklad, že děti rozvedených rodičů mají více výchovných problémů, se z rozhovorů nepotvrdilo, že by nějaké dítě mělo závažné problémy s chováním (Dudová, Hastrmanová 2007). U některých dětí se však objevily psychické problémy a regresivní chování. Příčinou těchto problémů byly spory rodičů a nedorozumění, která vyplynula ze špatné spolupráce mezi nimi.

Naopak matky si často pochvalují snahu svých dětí. Ty se jim snaží různými způsoby pomoci. Prospěch dítěte jedné respondentky se dokonce výrazně zlepšil.

Ve vztazích mezi respondentkami a jejich dětmi došlo zpravidla k prohloubení citového pouta. U otců tomu bylo spíš naopak, protože se někteří z nich přestali aktivně podílet na péči o dítě. Matky hodnotí otcovskou účast z větší části negativně, ale není tomu tak ve všech případech. Pouze jediná respondentka si spolupráci s bývalým manželem víceméně pochvaluje. S tímto faktem je spojena pravděpodobně i neschopnost rodičů spolupracovat v otázkách, které se týkají výchovy jejich dětí.

Je možné, že kdyby rodiče vyvinuli více snahy, nezapojovali do svých problémů i děti, více mezi sebou spolupracovali v otázkách výchovy, byli jednotní a vycházeli si vstříc v zájmu svých dětí, předešli by tak možná mnohým problémům, které jejich děti mají.

Závěr

Záměrem práce bylo seznámit čtenáře s nejdůležitějšími aspekty rozvodu a porozvodové péče matky o dítě. Přiblížit, co rozvod pro členy jednorodičovské rodiny představuje. S jakými úskalími se matka a její děti po rozpadu rodiny potýkají, jak je rozvod a porozvodová péče definována v zákoně, jaká je historie rozvodu, a proč k němu vlastně dochází.

Samozřejmě se nepodařilo toto téma beze zbytku vyčerpat, neboť je značně široké a komplikované. Práce se proto dotýká těch nejvíce citlivých a důležitých oblastí, které s touto problematikou souvisí.

Za stěžejní část práce jsou považovány kapitoly nazvané „Rodičovství, socializace, děti vs. rozvod“ a „Rozvod a rozvedené matky samoživitelky“.

Rodičovství, respektive mateřství, nabývá zpravidla po rozvodu odlišné podoby než před ním. Matky se ocitají v náročné pozici, která je vyčerpává psychicky i fyzicky a na děti to tudíž může mít neblahý dopad. Rozvod do jejich života vnáší zmatek, který způsobuje problémy dětí s adaptací na situaci po rozvodu, psychické problémy, zhoršení školního prospěchu atp.

Reakcím dětí na rozvod je v práci věnován značný zájem a to jak s přihlédnutím k věku dítěte tak i k jeho pohlaví.

Pozornost tomuto tématu je věnována z jednoho prostého důvodu. Dítě si může nést následky rozvodu do svého dalšího života. Proto je velmi důležitá osvěta v této věci, aby rodiče, potažmo společnost byla seznámena s negativními dopady, které mohou díky rozvodu nastat.

Druhá zmiňovaná kapitola se soustředí více na matky než na děti, respektive hledí na porozvodovou péči z perspektivy rodiče, který stanul v čele jednorodičovské rodiny po rozvodu. Prezentuje úskalí, se kterými se matka často potýká. Uvádí do kontextu teoretické poznatky, které se týkají výchovy dítěte pouze matkou, konkrétně zvýšených požadavků na udržení kázně nebo nahrazení chybějící

mužské autority...

V této kapitole jsou uvedena také fakta, která poukazují na riziko propadu životní úrovně rodin vedených pouze matkou, respektive na ekonomické hrozby a příčiny vzniku chudoby u těchto rodin.

Teoretická část je v práci výrazně podpořena v závěrečné kapitole, jejímž obsahem je zpráva z případových studií, které byly provedeny s šesti rozvedenými matkami samoživitelkami.

Studie do hloubky vypovídá o konkrétních situacích, problémech, ale i pozitivěch, která rozvod těmto ženám přinesl.

Seznam použité literatury

1. BENEŠOVÁ, Veronika. Životní úroveň domácností. *Data & Fakta* [online]. 2000 [cit. 2009-03-03]. Dostupný z WWW: <<http://datafakta.soc.cas.cz/200009/index.htm>>.
2. ČERMÁKOVÁ, M. *Rodina a měnící se gender role : sociální analýza české rodiny*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1997. 92 s. (Working papers) ISBN 80-85950-42-1.
3. DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ, Š. *Sociologické studie : Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2007. 129 s. ISBN 978-80-7330-124-8.
4. DUDOVÁ, Radka. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008. 234 s. ISBN 978-80-7330-136-1.
5. ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1997. 278 s. Velká řada; sv. 27. ISBN 80-7198-173-7.
6. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno : Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
7. GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. - dotisk. Praha : Argo, 2005. 596 s. ISBN 80-7203-124-4.
8. HRUŠÁKOVÁ, M. *Rodinné právo v aplikační praxi : Rozvod-Děti-Výživné*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2000. 41 s. Edice právních rozhledů. ISBN 80-7179-293-4.
9. JEDLIČKA, R., et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích : Nové pohledy na problematiku životních krizí deviací a úlohu pomáhajících profesí*. 1. vyd. Praha : Themis, 2004. 480 s. ISBN 80-7312-038-0.
10. KŘIVOHLAVÝ, J. *Konflikty mezi lidmi*. 2. přeprac. vyd. Praha : Portál, 2002. 189 s. ISBN 80-7178-642-X.
11. LIŠKA, V. *Diplomová (seminární, bakalářská, absolventská) práce : zpracování a obhajoba*. 2. vyd. Růžičkův statek : Ivo Ulrych, 2003. 116 s. ISBN 80-86579-11-5.
12. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*.

1. vyd. Praha : Grada, 2002. 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
13. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha : SLON, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
14. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha : SLON, 2002. 250 s. ISBN 80-86429-05-9.
15. PLAŇAVA, I. *Jak se nerozvádět*. 1. vyd. Praha : GRADA Publishing, 1994. 120 s. ISBN 80-7169-129-1.
16. SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.
17. ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
18. TEYBER, E. *Děti a rozvod : Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů*. 1. vyd. Praha : Návrat domů, 2007. 230 s. ISBN 978-80-7255-163-7.
19. TRÉLAÜN, B. *Překonávání konfliktu v rodině*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 144 s. ISBN 80-7178-935-6.
20. ÚZ *Rodinné právo : podle stavu k 1. 9. 2007*. Ostrava : Sagit, 2007. ISBN 978-80-7208-634-4.
21. WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti : Otcovský faktor a mystika mateřství*. 1. vyd. Praha : JAN, 1995. 264 s. ISBN 80-855229-16-5.
22. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha : Triton, 2003. 389 s. ISBN 80-7254-439-X.

Zdroje grafů a tabulek

23. *Mikrocensus 2002 : Příjmy hospodařících domácností* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2004 , 26. 10. 2006 [cit. 2009-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/3009-04>>.
24. Ministerstvo spravedlnosti. *Ročenky MSp : Statistický přehled soudních agend II. část* [online]. Praha : Odbor dohledu Ministerstva spravedlnosti ČR, 2009 [cit. 2009-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>>.
25. Odbor populačních cenzů. *Sčítání lidí, domů a bytů k 1. 3. 2001 : obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti Česká republika* [online]. 1 Praha :

- Český statistický úřad, c2003 [cit. 2009-03-09]. Dostupný z WWW:
<<http://dw.czso.cz/iPublMan/pdfread?zdroj=pubvyst&id=3997>>. ISBN
8072239341.
26. *Vývoj sňatečnosti a rozvodovosti v ČR po roce 1989* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2002 , 26. 10. 2006 [cit. 2009-03-09]. Dostupný z WWW:
<http://www2.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/publ/1112-02-po_roce_1989>.
27. *Ženy v České republice* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2003 ,
26. 10. 2006 [cit. 2009-03-09]. Dostupný z WWW:
<<http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/p/4015-02>>.

Přílohy

Příloha A

Rozvodový index a hrubá míra rozvodovosti

Období	Střední stav	Sňatky	Rozvody	Rozvodový index ¹⁾	Hrubá míra rozvodovosti ²⁾
1921-1925	10 192 132	524 253	24 259	4,6	0,5
1926-1930	10 546 718	500 389	23 453	4,7	0,4
1931-1935	10 784 546	456 351	28 060	6,1	0,5
1936-1940	10 980 806	522 030	36 895	7,1	0,7
1941-1945	11 004 098	438 125	43 130	9,8	0,8
1946-1950	8 893 104	476 632	54 891	11,5	1,2
1951-1955	9 220 908	382 204	53 587	14,0	1,2
1956-1960	9 574 650	357 623	65 111	18,2	1,4
1961-1965	9 668 741	393 747	73 421	18,6	1,5
1966-1970	9 877 632	442 199	95 500	21,6	1,9
1971-1975	9 919 519	482 140	122 403	25,4	2,5
1976-1980	10 245 686	441 117	131 466	29,8	2,6
1981-1985	10 322 823	397 215	145 751	36,7	2,8
1986-1990	10 356 359	419 084	154 679	36,9	3,0
1991-1995	10 330 607	325 462	150 239	46,2	2,9
1996-2000	10 294 943	275 571	151 302	54,9	2,9

¹⁾ Rozvody na 100 sňatků

²⁾ Rozvody na 1000 obyvatel

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/p/4015-02>

Příloha C

Rozvody podle počtu nezletilých dětí

Příloha B

Sňatky a hrubá míra sňatečnosti v ČR

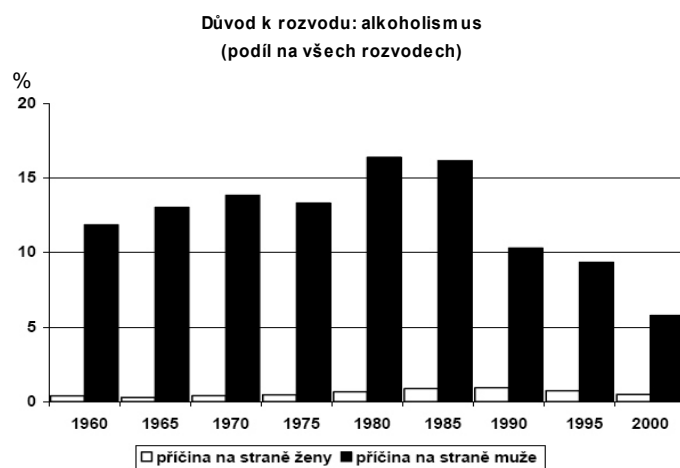
Rok	Počet sňatků	Hrubá míra sňatečnosti
1990	90953	8,8
1991	71973	7
1992	74060	7,2
1993	66033	6,4
1994	58440	5,7
1995	54956	5,3
1996	53896	5,2
1997	57804	5,6
1998	55027	5,3
1999	53523	5,2
2000	55321	5,4
2001	52374	5,1

Rok	Počet nezletilých dětí			
	0	1	2	3
1989	27,9	39,3	27,9	4,9
1990	27,8	39,7	27,9	4,6
1991	28,3	39,6	27,5	4,6
1992	28,3	39,8	27,5	4,4
1993	28	41	26,9	4,1
1994	28	41,7	26,2	4,1
1995	29	41,4	25,7	3,9
1996	29,2	41,3	25,7	3,8
1997	30,4	40,9	25,1	3,6
1998	33,1	39	24,1	3,8
1999	40,1	34,6	22,2	3,1
2000	35,8	37,3	23,6	3,3
2001	35	37,8	24	3,2

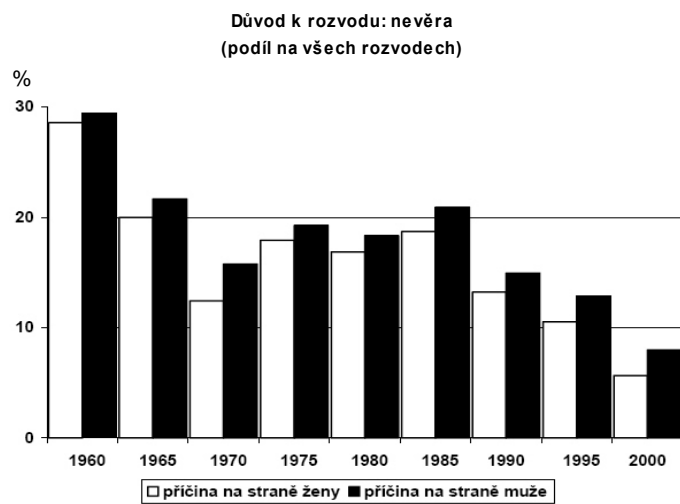
Zdroj: <http://www2.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/tab/B6003F1C64>

Zdroj: <http://www2.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/tab/B6003B187C>

Příloha D

Příloha E

zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/AH0041FBB1/SFile/4010502a4.pdf>

Příloha F

Přehled o pravomocných rozhodnutích soudů v řízení o nezletilých dětech

Okresní soudy – počet věcí (spisů)

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
Výchova a výchovná opatření první rozhodnutí o výchově dětí									
- svěřeno (ponecháno) matce	1685	1762	1063	1621	3277	1898	3144	4521	18971
otci	121	152	89	125	258	154	240	337	1477
do společné popřípadě střídavé výchovy obou rodičů	105	73	27	58	93	68	68	107	599
jiné fyzické osobě než rodiče	43	39	30	68	147	48	86	113	574
-pro případ rozvodu svěřmatce	1672	1870	1026	1420	2262	2093	3010	3255	16630
otci	141	215	121	143	234	209	307	366	1736
do společné popřípadě střídavé výchovy obou rodičů	124	144	54	79	111	118	104	126	860
jiné fyzické osobě než rodiče	8	9	2	7	13	5	11	22	77

pozn.: výňatek z tabulky

zdroj: <http://portal.justice.cz>

Příloha G

Přehled o délkách soudního řízení ode dne nápadu do dne právní moci v opatrovnické agendě podle předmětu a výsledku

Okresní soudy – počet věcí (spisů)

	1M	1-2M	2-3M	3-4M	4-5M	5-6M	6-12M	1-2R	>2R
Výchova a výchovná opatření první rozhodnutí o výchově dítěte									
- svěřeno (ponecháno) matce	287	2563	4655	3085	1966	1348	3240	1208	619
otci	19	163	348	213	156	104	262	150	62
do společné popřípadě střídavé výchovy obou rodičů	16	71	167	95	49	36	96	48	21
jiné fyzické osobě než rodiče	5	55	110	73	70	58	140	41	22
- pro případ rozvodu svěřmatce	393	3123	4763	2634	1533	994	2174	694	322
otci	43	279	444	248	181	119	241	129	52
do společné popřípadě střídavé výchovy obou rodičů	28	157	265	134	65	49	104	41	17
jiné fyzické osobě než rodiče	0	5	12	7	14	7	18	9	5

pozn.: výňatek z tabulky

zdroj: <http://portal.justice.cz>

Příloha H

Cenzové domácnosti podle počtu členů, podle druhu domácnosti a počtu závislých dětí a podle ekonomické aktivity osoby v čele cenzové domácnosti

Zaměstnané osoby, zaměstnavatelé,
samostatně činní

Česká republika

Druh cenzové domácnosti	Cenzové domácnosti s počtem členů							CD celkem	%	Průměrný počet		Z úhrnu faktická man.
	1	2	3	4	5	6	7+			čl. domácn.	závisl. dětí	
1. Domácnosti rodinné úplné bez závislých dětí celkem	x	297457	177208	81276	9610	641	51	566243	23,7	2,66	x	45718
v tom:												
ženy ekonomicky aktivní	x	231934	143788	70811	8024	514	36	455107	19,1	2,68	x	38197
ženy ostatní	x	65523	33420	10465	1586	127	15	111136	4,7	2,54	x	7521
se závislými dětmi celkem	x	x	302111	550379	119916	18108	4556	995070	41,7	3,87	1,68	39368
v tom:												
ženy ekonomicky aktivní s počtem dětí												
1	x	x	239402	92281	16991	1384	115	350073	14,7	3,37	1,00	17785
2	x	x	x	375060	27150	2329	265	404804	17,0	4,06	2,00	9864
3	x	x	x	x	52500	3652	382	56534	2,4	5,08	3,00	2252
4+	x	x	x	x	x	5464	1769	7233	0,3	6,35	4,23	516
celkem	x	x	239402	467341	96641	12829	2531	818644	34,3	3,87	1,66	30417
ženy ostatní s počtem dětí												
1	x	x	62709	9259	1846	251	36	74101	3,1	3,19	1,00	4665
2	x	x	x	73779	4790	472	79	79110	3,3	4,06	2,00	2942
3	x	x	x	x	16749	1189	176	18114	0,8	5,09	3,00	993
4+	x	x	x	x	x	3367	1734	5101	0,2	6,51	4,40	351
celkem	x	x	62709	83038	23375	5279	2025	176426	7,4	3,88	1,75	8951
domácnosti rodinné úplné úhrnem	x	297457	479319	631655	129526	18749	4607	1561313	66,4	3,43	1,07	85086
%	x	19,1	30,7	40,5	8,3	1,2	0,3	100,0	x	x	x	5,4
2. Domácnosti rodinné neúplné bez závislých dětí celkem	x	64009	24205	2555	168	10	1	90948	3,8	2,33	x	x
v tom:												
v čele žena	x	47582	18637	1922	120	6	1	68268	2,9	2,34	x	x
v čele muž	x	16427	5568	633	48	4	-	22680	1,0	2,31	x	x
se závislými dětmi celkem	x	106906	89755	16562	2079	291	80	217673	9,1	2,60	1,39	x
v tom:												
matka s počtem dětí												
1	x	91323	23852	3424	292	20	-	118911	5,0	2,27	1,00	x
2	x	x	51945	4521	394	39	6	56905	2,4	3,10	2,00	x
3+	x	x	x	5748	959	151	56	6914	0,3	4,21	3,11	x
celkem	x	91323	75797	13693	1645	210	62	182730	7,7	2,60	1,39	x
otec s počtem dětí												
1	x	17583	4845	734	68	8	-	23238	1,0	2,28	1,00	x
2	x	x	9113	971	105	17	2	10208	0,4	3,12	2,00	x
3+	x	x	x	1164	261	56	16	1497	0,1	4,29	3,17	x
celkem	x	17583	13958	2869	434	81	18	34943	1,5	2,61	1,38	x
domácnosti rodinné neúplné úhrnem	x	172915	113960	19117	2247	301	81	308621	12,9	2,52	0,98	x
%	x	56,0	36,9	6,2	0,7	0,1	0,0	100,0	x	x	x	x
3. Vícečlenné nerodinné domácnosti - celkem	x	26529	3475	505	107	29	47	30692	1,3	2,17	-	x
%	x	86,4	11,3	1,8	0,3	0,1	0,2	100,0	x	x	x	x
4. Domácnosti jednotlivců - celkem	485360	x	x	x	x	x	x	485360	20,3	1,00	x	x
v tom:												
samostatně bydlící ve vlastním bytě	323430	x	x	x	x	x	x	323430	13,6	1,00	x	x
bydlící ve vlastním bytě s další CD	37051	x	x	x	x	x	x	37051	1,6	1,00	x	x
spolubydlící v jiném bytě	114459	x	x	x	x	x	x	114459	4,8	1,00	x	x
podnájemníci	10410	x	x	x	x	x	x	10410	0,4	1,00	x	x
Úhrn cenzových domácností	485360	496901	596754	651277	131880	19079	4735	2385986	100,0	2,90	0,83	85086
%	20,3	20,8	25,0	27,3	5,5	0,8	0,2	100,0	x	x	x	3,6

zdroj: <http://dw.czso.cz/iPublMan/pdfread?zdroj=pubvyst&id=3997>

Pozn.: výňatek z tabulky

Příloha I

Cenzové domácnosti podle počtu členů, podle druhu domácnosti a počtu závislých dětí a podle ekonomické aktivity osoby v čele cenzové domácnosti
Nezaměstnaní **Česká republika**

Druh cenzové domácnosti	Cenzové domácnosti s počtem členů							CD celkem	%	Průměrný počet		Z úhrnu faktická man.
	1	2	3	4	5	6	7+			čl. domácn.	závisl. dět	
1. Domácnosti rodinné úplné bez závislých dětí celkem	x	17038	8733	3883	711	115	31	30511	14,6	2,63	x	5755
v tom:												
ženy ekonomicky aktivní	x	12594	6789	3216	564	81	20	23244	11,1	2,66	x	4329
ženy ostatní	x	4444	1964	667	147	34	11	7267	3,5	2,54	x	1426
se závislými dětmi celkem	x	x	15259	22957	8895	3258	1958	52327	25,0	4,14	1,88	8478
v tom:												
ženy ekonomicky aktivní s počtem dětí												
1	x	x	11427	4095	1143	195	41	18901	8,1	3,42	1,00	2549
2	x	x	x	14150	1586	313	101	16130	7,7	4,16	2,00	1727
3	x	x	x	x	3784	509	148	4441	2,1	5,19	3,00	723
4+	x	x	x	x	x	1069	782	1851	0,9	6,69	4,48	436
celkem	x	x	11427	18245	6493	2086	1072	39323	18,8	4,08	1,80	5435
ženy ostatní s počtem dětí												
1	x	x	3832	651	164	31	13	4691	2,2	3,24	1,00	1111
2	x	x	x	4061	400	88	24	4573	2,2	4,14	2,00	944
3	x	x	x	x	1838	203	65	2106	1,0	5,17	3,00	547
4+	x	x	x	x	x	850	784	1634	0,8	6,85	4,63	441
celkem	x	x	3832	4712	2402	1172	886	13004	6,2	4,32	2,13	3043
domácnosti rodinné úplné úhrnem	x	17038	23992	26840	9606	3373	1989	82838	39,6	3,58	1,19	14233
%	x	20,6	29,0	32,4	11,6	4,1	2,4	100,0	x	x	x	17,2
2. Domácnosti rodinné neúplné bez závislých dětí celkem	x	6651	2526	401	56	10	2	9646	4,6	2,37	x	x
v tom:												
v čele žena	x	4963	1939	313	43	8	1	7267	3,5	2,38	x	x
v čele muž	x	1688	587	88	13	2	1	2379	1,1	2,34	x	x
se závislými dětmi celkem	x	19742	15326	4421	1116	233	113	40951	19,6	2,71	1,50	x
v tom:												
matka s počtem dětí												
1	x	17731	3550	650	109	17	5	22062	10,5	2,24	1,00	x
2	x	x	10274	1148	189	28	4	11623	5,6	3,14	2,00	x
3+	x	x	x	2154	688	141	64	3047	1,5	4,39	3,23	x
celkem	x	17731	13924	3952	966	186	73	36732	17,5	2,70	1,50	x
otec s počtem dětí												
1	x	2011	567	111	18	4	3	2714	1,3	2,32	1,00	x
2	x	x	935	130	28	4	4	1101	0,5	3,20	2,00	x
3+	x	x	x	228	104	39	33	404	0,2	4,72	3,46	x
celkem	x	2011	1502	469	150	47	40	4219	2,0	2,78	1,50	x
domácnosti rodinné neúplné úhrnem	x	26393	17852	4822	1172	243	115	50597	24,2	2,64	1,21	x
%	x	52,2	35,3	8,5	2,3	0,5	0,2	100,0	x	x	x	x
3. Vícečlenné nerodinné domácnosti - celkem	x	3723	590	121	24	10	3	4471	2,1	2,22	-	x
%	x	83,3	13,2	2,7	0,5	0,2	0,1	100,0	x	x	x	x
4. Domácnosti jednotlivců - celkem	71458	x	x	x	x	x	x	71458	34,1	1,00	x	x
v tom:												
samostatně bydlící ve vlastním bytě	42464	x	x	x	x	x	x	42464	20,3	1,00	x	x
bydlící ve vlastním bytě s další CD	5347	x	x	x	x	x	x	5347	2,6	1,00	x	x
spolubydlící v jiném bytě	20933	x	x	x	x	x	x	20933	10,0	1,00	x	x
podnájemníci	2714	x	x	x	x	x	x	2714	1,3	1,00	x	x
Úhrn cenzových domácností	71458	47154	42434	31783	10802	3626	2107	209364	100,0	2,45	0,76	14233
%	34,1	22,5	20,3	15,2	5,2	1,7	1,0	100,0	x	x	x	6,8

zdroj: <http://dw.czso.cz/iPublMan/pdfread?zdroj=pubvyst&id=3997>

Pozn.: výňatek z tabulky

Příloha J

Decilové rozdělení vybraných sociálních skupin domácností podle výše čistého peněžního příjmu na osobu v roce 2002 v ČR
c/ Charakteristiky domácností - v %

	Domácnosti úhrnem	Decilové rozdělení domácností									
		nejnižších 10%	druhých 10%	třetích 10%	čtvrtých 10%	pátých 10%	šestých 10%	sedmých 10%	osmých 10%	devátých 10%	nejvyšších 10%
Počet domácností	4 053 811	405 491	405 430	405 510	405 464	405 308	405 089	405 707	405 071	404 569	406 171
4. Typ domácností:											
úplné rodiny celkem	62,8	60,3	70,3	69,1	69,1	61,8	59,8	53,0	62,5	65,9	56,5
z toho čisté rodiny	49,7	50,4	58,5	55,3	57,8	51,1	49,2	39,0	44,3	46,7	44,1
neúplné rodiny celkem	12,3	32,1	19,3	11,5	9,6	6,1	6,5	8,4	13,0	9,7	6,4
z toho čisté rodiny	5,6	24,2	11,4	5,1	2,8	1,5	2,0	3,1	2,5	2,1	0,9
nerodinné domácnosti	0,8	1,2	0,3	1,4	0,2	1,4	0,7	0,1	0,7	0,9	0,6
jednotlivci: muži	9,2	4,7	4,0	3,9	3,8	7,5	9,3	11,2	11,1	12,8	23,6
ženy	14,9	1,6	6,0	14,2	17,3	23,2	23,7	27,2	12,7	10,6	12,9

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/3009-04>

Pozn.: výňatek z tabulky

Příloha K

Domácnosti podle sociálních skupin a výše čistého peněžního příjmu na osobu v roce 2002 v ČR

c/ Charakteristiky domácností - v %

	Domácnosti celkem	v tom podle výše ročního čistého peněžního příjmu na osobu v Kč											
		do 48 000	48 001 - 60 000	60 001 - 72 000	72 001 - 84 000	84 001 - 96 000	96 001 - 108 000	108 001 - 120 000	120 001 - 132 000	132 001 - 144 000	144 001 - 156 000	156 001 a více	
Počet domácností	absol.	2 017 313	112 570	210 828	232 488	236 001	229 523	207 216	166 262	139 530	100 247	89 555	293 095
4. Typ domácností:													
úplné rodiny celkem		68,7	77,3	75,0	81,3	73,4	71,4	69,3	66,4	65,7	60,0	61,6	52,4
z toho čisté rodiny		52,8	66,3	63,2	67,2	56,0	52,3	49,4	45,4	46,7	43,8	44,4	41,9
neúplné rodiny celkem		15,8	21,3	23,9	15,6	20,4	16,0	17,7	15,5	13,7	11,1	12,0	6,7
z toho čisté rodiny		6,3	17,7	17,5	8,1	6,5	5,3	5,3	2,7	2,8	1,6	1,5	0,5
nerodinné domácnosti		0,8	0,6	0,0	0,4	1,4	1,2	0,3	0,9	0,3	1,7	0,7	0,9
jednotlivci: muži		8,3	0,9	0,0	1,0	2,0	6,1	6,4	8,1	12,1	12,2	16,0	25,5
ženy		6,5	0,0	1,1	1,7	2,8	5,4	6,3	9,0	8,2	15,0	9,7	14,3

zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/3009-04>

Pozn.: výňatek z tabulky

Příloha L

Schéma otázek

okruh č. 1 Rozvedená matka samoživitelka

1. Jak jste spokojena se situací po rozvodu, tzn. že vy máte dítě ve své péči a bývalý manžel finančně přispívá a vidá dítě jen občas?
2. Litujete někdy toho, že jste se rozvedla? (Proč?)
3. Rozvedla byste se dnes po Vaší zkušenosti se samoživitelstvím?
4. Co pro Vás v porozvodovém životě převládá obecně? Klady nebo zápory? Uveďte příklady.
5. V čem Vám vyhovuje a v čem nevyhovuje fakt, že jste se rozvedla a stala se matkou samoživitelkou?
6. Jak se změnil rytmus Vašeho všedního, potažmo pracovního dne po rozvodu?
7. Vyjmenujte tři věci, které jsou pro rozvedenou matku samoživitelku nejtěžší.
8. Vyjmenujte tři výhody (klady, pozitiva), které Vám rozvod přinesl.
9. Cítila jste se někdy jako rozvedená samoživitelka diskriminovaná? Jak jste diskriminaci pocítila?
10. Jak řešíte situace, kdy se chcete věnovat sobě (koničkům, přátelům), ale nechcete aby to bylo na úkor dětí?
11. Jak byste charakterizovala sebe samu jako matku samoživitelku? Zvládáte situaci dobře, cítíte potřebu pomoci apod.? Popřípadě v čem cítíte potřebu pomoci?

okruh č. 2 Ekonomická situace rozvedených matek samoživitelek

1. Jak se rozvod dotkl Vašeho zaměstnání a bydlení? Řešila jste po rozvodu problém s bydlením a prací?
2. Jak jste musela přizpůsobovat své zaměstnání péči o děti?
3. Jaký druh bydlení máte?
4. Jak ovlivnil rozvod ekonomickou situaci Vaší domácnosti? Zvýšila se nebo se snížila Vaše životní úroveň po rozvodu? Čím myslíte, že to je?
5. Jaké jsou řádově Vaše měsíční příjmy (mzda + dávky od otce + soc.dávky atpod.)
6. Považujete částku výživného, kterou platí otec na děti za dostačující?
7. Pobíráte dávky státní sociální podpory? Jak jste spokojena s výší dávek sociální podpory od státu?
8. Jaké částky výživného a státní sociální podpory byste považovala za odpovídající?
9. Musíte často zvažovat za co budete utrácet a případně něco pro sebe „oželet“ ve prospěch dětí? Co konkrétně?
10. Jakým způsobem se snažíte ve Vaší domácnosti šetřit? Musíte šetřit?
11. Platí Váš bývalý manžel výživné pravidelně a v nařízené míře?
12. Přivyděláváte si brigádami, vedlejšími pracemi? Jaké práce vykonáváte? (Je pro Vás vedlejší přivýdělek nepostradatelným?)
13. Jakým způsobem kombinujete své zaměstnání s péčí o děti? Je to pro Vás složité?
14. Zbývají Vám peníze na nadstandartní položky (dovolená, pc, sportovní vybavení, školy v

přírodě, hračky, luxusnější oblečení, myčka, automobil atd.)?

okruh č. 3 Výchova po rozvodu (dopad rozvodu na výchovu dětí)

1. Jak jste dětem rozvod vysvětlili? Společně? Dohodli jste se na tom?
2. Jak děti na rozvod reagovaly?
3. Jaké výchovné problémy sebou rozvod pro děti přinesl? Jmenujte konkrétní př.
4. Jak jste řešila výchovné problémy, které s rozvodem přišly?
5. Byla jste díky rozvodu nucena řešit situace, které dříve řešil otec? Jaké situace a jak jste je řešila?
6. Museli jste někdy vyhledat dětského terapeuta?
7. Jaké změny jste zaznamenala v chování dětí po rozvodu (prospěch, sebedůvěra, změny nálad, ve vztahu k Vám atd.), pokud nějaké nastaly?
8. Jak často jsou děti v kontaktu s otcem? Jak často se navštěvují? Je to pravidelně?
9. Jakým způsobem tráví děti s otcem společné chvíle? Zajímá se otec o výchovu dětí i mimo čas, který mu je soudně nebo smluvně vyhrazen? (volá dětem, zajímá se o školu, věnuje se jim při učení, zajímá se o problémy, o zdraví, kdo doprovází děti na kroužky apod.) Jak hodnotíte otcovu účast?
10. Jak konkrétně se otec podílel na výchově dětí před rozvodem a jak se angažuje po rozvodu? (Učí se s dětmi, pečuje o ně v nemoci, obléká je, chodí na třídní schůzky atd.)
11. Jaké jsou vztahy dětí a rodiny z otcovy strany po rozvodu (prarodiče, tety, strýcové)? Došlo k nějaké změně, jak z pohledu dítěte tak z pohledu dospělých?
12. Změnil se vztah otce k dětem po rozvodu? Jak konkrétně, pokud ano?
13. Změnil se vztah dětí k otci po rozvodu? (Těší se z jeho přítomnosti? Volají mu? Jsou úzkostnější apod?) Jak konkrétně, pokud ano?
14. Jakou povahu má Vaše společná spolupráce v otázce výchovy dětí?
15. Definujte vaše (Vás a Vašeho bývalého manžela) společná pravidla výchovy na příkladech.
16. Jak podporujete vzájemnou rodičovskou autoritu?
17. Co si přejete, aby se v budoucnu změnilo ve Vašem osobním a mateřském životě?
18. Jaké změny v otázce výchovy a péče o děti byste si přála (ze strany otce dětí, Vaše rezervy atp)?